અમાથી મદ્રાસ નિવાસી ભાવિક વૈષ્ણવોએ કેટલાક કીર્તનોના અનુ-વાદની ૧૦૦૦ પ્રતો વિના મૂલ્યથી છપાવી વૈષ્ણવ વૃંદમાં વંટાવવાને ઉત્સુક બની છે જેથી આ પુસ્તકો છપાવવા બન્યુ છે તેવીજ રીતે બીજા પુસ્તકો છપાવવા કોઇ ઉત્સુક બનશે તોજ છપાવીશ. એ સંબંધમાં એથી વધારે હું શું લખું એટલેથીજ વિરમુ છું.

લાંદાસાનુદાસ ઠક્કર રણછોડદાસ લક્ષ્મીદાસના ઘણાઘણા સ્નેહ-પૂર્વક ભગવદ્સ્મરણ વાંચશો, કોઇ ગોસ્વામી બાળકોના શ્રીહસ્તમા એ પુસ્તક [illegible] વે તો [illegible] ીને મારા સાષ્ટાંગ દંડવત પહોંચે.

ઠેકાણું:—શ્રી દ્વારકાધીશનું મંદિર.
મુકામ—ગોકુલ, (જી. મથરા).

પુષ્ટિમાર્ગીય ઉદ્બોધ

165

હિલગનું કીર્તન રાગ રામકલી.

નયના માન અપમાન સહ્યો ॥
અતિ અકુલાય મિલેરી ગરજત યદ્યપિ કોટિ કહ્યો (૧)
જાકી બની પરી સખી જેસી વેહી ટેક રહ્યો ॥
જ્યોં મરકટ મુઠ્ઠી નહીં છાંડત નલિની સૂહા ગહ્યો (૨)
જેસેં નીર પ્રવાહ સમુદ્રહીં માંજ વહ્યો સો વહ્યો ॥
સૂરદાસ ઈન તેસીય કીની ફિર મો તન ન ચહ્યો (૩)

(નયના માન અપમાન સહ્યો) શબ્દાર્થ—એક વ્રજ ભક્ત બીજા વ્રજ ભક્ત પ્રતિ કહે છે કે મારા નેત્રાયેં માન અપમાન સહી લીધું.

ટીકા—હવે માન અપમાન કોણ સહન કરી શકે એ પ્રસંગને વિચારતાં તેના ત્રણ પ્રકાર મને સૂજ્યા છે તે નીચે લખી જણાવું છું.

૧ પ્રથમ પ્રકાર તો અભિમાન જેનો નિવૃત થાય તે માન અપમાન બધું સહન કરી શકે પણ અભિમાન નિવૃત્ત વિનાતો માન અપમાન અશેષ સહન ન થઇ શકે તો અભિમાનની નિવૃત્તિ કેમ થાય? તે વિષે બાલબોધ ગ્રંથના સાતમાં શ્લોકમાં શ્રીમહાપ્રભુજી આજ્ઞા કરે છે કે (अहंताममतानाशे सर्वथा निरहंकृतौ॥ स्वरुपस्थो यदा जीव कृतार्थ स निगद्यते (૭) અર્થ—અહંતા મમતાનો નાશ થયે છતે સર્વ પ્રકારે અહંકારથી રહિત થઇ જ્યારે જીવ સ્વરૂપ જ્ઞાનમાં રહેનારો હોય ત્યારે તે કૃતાર્થ થાય છે તો એ મહાવાક્યને અનુસાર નેત્રોને જ્યારે

ભગવદ્દર્શન થયાં ત્યારથીજ એમનું મમત્વ અન્ય સર્વ વિષયોમાંથી ઉઠી જઇ કેવળ ભગવદ્ દર્શનમાંજ રહ્યું અન્ય મમતાનો નાશ થવાથી તેઓ અભિમાન રહિત બની ગયા તેમજ પ્રભુ સ્વરૂપ જ્ઞાનમાં રહેનારા થયા તેથી કૃતાર્થ પણ થયા કારણ કે નેત્રો એકાદશ ઇંદ્રીયોમાં એક ઇંદ્રીય છે તે ઇંદ્રીયની કૃતાર્થતા કેવળ ભગવદ્ દર્શનથી છે તે એમને પ્રાપ્ત થઇ તેથી કહ્યું જે નયના માન અપમાન સહ્યો વળી અત્રે કોઇને શંકા થાય કે અપમાનનું સહન કરવું તો ઠીકજ છે પણ માનનું સહન કરવું વળી કેવું હોય ? તો જાણવાનું કે જેમ કોઇ અપમાન કરે તો પણ અપ્રસન્ન ન થવું એ અપમાનનું સહેવું છે તેવીજ રીતે કોઇ માન આપે તો રાજી ન થવું ઉલટા ઉદાસીન રહેવું કારણ કે માન આપવા યોગ્ય તો કેવળ પ્રભુજીજ છે જીવ જે નખ શિખ દોષોથી ભરેલો તે વળી માનને લાયક ક્યાંથી હોય ? આવી ભાવના અંતરમાં લાવવી એ માનનું સહેવું છે.

૨ વળી બીજો પ્રકાર જે જાચક હોય તેને પણ માન અપમાન સહન કરવાં પડે છે કારણ કે તે સહન કર્યા વિના તેની જાચક વૃત્તિ ચાલી શકતી નથી અટકી પડે છે તે વિષે પંચામૃત ગ્રંથમાં વ્યાસ આચાર્યે કહેલ છે કે

(सुखकी वेरी चाकरी दुःखको वेरी भोग जाचक वेरी मानको देहको वेरी रोग)

અર્થ—સુખ તો સ્વતંત્રને છે પરતંત્રને નથી તો ચાકરી એ પરતંત્રપણું છે તેથી ચાકરીને સુખની વેરણ કહી. તે પછી કહ્યું (દુઃખકો વેરી ભોગ) અર્થ જે માણસ દુઃખથી ભરેલો હોય તેની આગળ સુખની કોઇ વાત કરે તે પણ તેને પ્રિય નથી લાગતી તો દુઃખ નિવૃત્તિ સિવાય કોઈ પણ પ્રકારનો ભોગ તે ભોગવી શકતો નથી તેથી દુઃખનો વેરી ભોગ કહ્યો છે. તે પછી કહ્યું (જાચક વેરી માનકો) અર્થ જાચક હોય તે માન કરવા જાય તો તેની જાચક વૃત્તિ ન ચાલે. બંધ પડી જાય તેથી માનનો વેરી જાચક કહ્યો છે. તે પછી કહ્યું જે (દેહકો વેરી રોગ) દેહ ચાહે તેવી સરસ સુરંગી હોય પણ તેમાં જો રોગાદિક પ્રતિબંધ થયો તો કોઇ કામની નહીં તેથી રોગને દેહનો વેરી કહ્યો.

તો આ વાક્યને આધારે નેત્રો ભગવદ્ દર્શનની યાચનાવાળા છે તેથી તેઓ માન અપમાન સહન કરવાને યોગ્યજ છે. માન અપમાન સહન કરવાને યોગ્યતા પ્રાપ્ત થયા વિના માનઅપમાન સહન નથી થઇ શકતા.

૩. વળી ત્રીજો પ્રકાર માન અપમાન કોનાથી સહન થાય કે કોઇ પણ કાર્યમાં આસક્તિ થઇ જાય તો આસક્તિવાળા કાર્યને માટે માન અપમાન બધું સહન કરી લીયે છે પણ આસક્તિવાળા કાર્યને તે નથી છોડતો. તે વિષે સૂર પચીશીમાં સૂરદાસજીએ કહેલ છે કે (लोक वेद बरजे सबेरे नयनन देखे त्रास चोर न जिय चोरी तजेरे स उर सहित विनाश) અર્થ ચોર હોય તેની ચોરી કરવામાં આસક્તિ હોય છે પણ એ કાર્ય ખોટું છે તેથી લૌકિકજનો પણ એ કાર્યને નિંદે છે તેમજ વેદાદિક શાસ્ત્રો પણ એ કાર્યને નિંદે છે વળી ચોર ચોરી કરવામાં અનેક પ્રકારના ત્રાસ પોતાના નજરે જુએ છે છતાં ચોરી એવા ખોટા કાર્યમાં તેની આસક્તિ હોવાથી તેને તે નથી છોડતો તે એટલે સુધી કે પોતાના દેહનો વિનાશ થવા સુધીનું કષ્ટ સહી લે છે પણ આસક્તિવાળા ખોટા કાર્ય ચોરીને નથી છોડતો તો આ વ્રજભક્તના નેત્રો તો ભગવદ્ દર્શનની ઉત્તમોત્તમ આસક્તિવાળા છે તો એના માટે કોટાન કોટિ પ્રકારનું માન અપમાન થાય તો પણ તે સહન કરી લીયે પણ ભગવદ્ દર્શન રૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ આસક્તિને કેમ છોડે નજ છોડે તો નેત્રોની ભગવદ્ દર્શનમાં

સંપૂર્ણ આસક્તિ થઈ ગઇ છે તેથી એ પ્રકારથી પણ એઓ માન
અપમાન સહન કરવાને યોગ્ય થયા. આ બધા કારણોથી એ વ્રજ
ભક્તે કહ્યું કે (નયના માનઅપમાન સહ્યો.) તે પછી પ્રથમ ચરણના
ઉતરાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે:—

(અતિ અકુલાય મિલેરી બરજત યદ્યપિ કોટિ કહ્યો (૧) અર્થ—
પ્રથમ ચરણના પુર્વાધમાં વર્ણન કર્યા પ્રમાણે નેત્રોની આસક્તિ
ભગવદ્ દર્શનની છે તે દર્શન જ્યાં સુધી તેઓને ન થાય ત્યાં સુધી
વિકલ બની જાય. એકદમ અકુલાઇ જાય તે પાછા જ્યારે દર્શન
થાય ત્યારેજ એમને સુખ થાય તે વિના સુખ ન થાય. ઉદાસરીયે
તો પ્રભુ વિયોગમાં તેઓની આવી દશા જોઈ એ વ્રજભક્ત કહે છે કે
હું નેત્રોને વઢી અને કોટાનકોટિ પ્રકારથી સમજાવ્યા. જે આવું
હોય છતાં પણ એઓ ન માન્યા. એમને જ્યારે પ્રભુજીના દર્શન
થયા ત્યારેજ માત્ર ચેન થયું. તે પછી બીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી
વર્ણન કરે છે કે:—

(જાકી બની પરી સખી જેસી વહી ટેક રહ્યો) અર્થ—એ
વ્રજભક્ત કહે છે કે જેની જેવી ટેવ પડી જાય છે તેને અનુસરતી
ટેક તેની રહી આવે છે. તે કોઇ પણ પ્રકારે છૂટતી નથી જેમ
નેત્રોએ ભગવદ્ દર્શનની ટેક લીધી તેની ટેક એ ને એ રહી આવી
પણ છૂટી નહીં તેના વિષે દ્રષ્ટાંત બીજા ચરણના ઉતરાર્ધથી વર્ણન
કરે છે કે (જ્યોં મરકટ મુઠ્ઠી નહીં છાંડત નલિની સુવા ગહ્યો (૨)
અર્થ—ઉપર એજ ચરણના પૂર્વાર્ધમાં વર્ણન કર્યું જે જેની જેવી ટેવ
પડી જાય છે તેને અનુસરતી ટેક તેની રહી આવે છે પણ છૂટતી
નથી તે કેવી રીતે તે દ્રષ્ટાંત દ્વારા સમજાવે છે કે મરકટ કેતાં વાંદરાની
મુઠ્ઠીમાં કાંઇ પણ સાધન આવે તો તેને તે બિલકુલ મૂકતો નથી

અને સૂવા કેતાં પોપટને પકડવા માટે નલિની નામનું યંત્ર નળીતું
બનાવવામાં આવે છે તેને જો પોપટ પકડે તો તેમાં ફસાઇ જાય છે
પછી તેમાંથી તે છૂટી શકતો નથી તેવી રીતે જેવી જેની ટેવ પડી
જાય તેને અનુસરતી ટેક તેની રહી આવે છે. તે કોઇ કાળે છૂટતી
નથી તેવી રીતે આ વ્રજભક્ત કહે છે કે મારા નેત્રોયે ભગવદ્
દર્શનની ટેક લીધી તે છેવટ સુધી રહી આવી પણ છૂટી નહીં. વળી
એ દ્દષ્ટાંતને વધારે દૃઢ કરવા બીજો દ્રષ્ટાંત ત્રીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી
વર્ણવે છે કે (જેસેં નીર પ્રવાહ સમુદ્રહીં માંજ વહ્યો સો વહ્યો)
અર્થ—જેમ નદીના જળનો પ્રવાહ સમુદ્ર તરફજ વહેવા માંડે છે તે
નિરંતર તે તરફજ વહ્યા કરે છે મુદલ અટકતો નથી. તેવીજ રીતે
નેત્રોનો પ્રેમનો પ્રવાહ અલૌકિક સાગર એવા પ્રભુજી તરફ ટેક
રાખીને વહ્યો તે વહ્યો હવે કોઇ પણ પ્રકારથી ટળવાનો નથી તે
પછી ત્રીજા ચરણના ઉતરાર્ધથી સૂરદાસજી એ કીર્તનની સમાપ્તિ
કરતાં કહે છે કે (સૂરદાસ ઇન તેસીય કીની ફિર મો તન ન ચહ્યો (૩)
સમાપ્તિ કરતાં એ વ્રજભક્તનું કહેવું સૂરદાસજી કહી સંભળાવે છે.
એ વ્રજભક્ત કહે છે કે મારા નેત્રો એ મારા અંગના એક અવયવ
હોવા છતાં ભગવદ દર્શનના ઉત્સુક થયા ત્યારથી મારા અંગને એમણે
છોડી દીધું ફરી મારા અંગની ચાહનાજ ન કરી :કારણ કે ચાહ
કરવા યોગ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ વસ્તુ જે ભગવદ્ દર્શન તે એમને પ્રાપ્ત થયાં
પછી તુચ્છ એવું જે મારૂં તન તેની ચાહના શા માટે કરે. ભક્તોનું
અંગ તો સર્વોત્કૃષ્ટ છે છતાં અત્રે તુચ્છ કેમ કહ્યું છે એવી શંકા થવાનો
સંભવ અત્રે રીયે છે તેના સમાધાનમાં જાણવાનું ભગવદ્ભક્તો
દીનતા પક્ષથી ભગવદ્ દર્શનની આગળ પોતાના અંગને તુચ્છ માને
છે તે અભિપ્રાયથી તુચ્છ અત્રે કહેલ છે માટે અત્રે શંકા જેવું નથી.

[સંપૂર્ણ.]

હિલગનું કીર્તન–રાગ રાસકલી.

સજની મોતે નયન ગયે ॥
અબલોં આસ રહી આવનકી હરિકે અંગ છયે (૧)
જબતેં કમલ વદન ઉન દરસ્યો તબતેં ઓર ભયે ॥
મિલે જાય હરદી ચૂના જ્યોં એકહીં રંગ રહે (૨)
ઓકો તજ ભયે આપ સ્વારથી વે રસ મત્ત ભયે ॥
સૂર શ્યામકે રૂપ સમાને માનો બૂંદ તયે (૩)

(સજની મોતે નયન ગયે) એક વ્રજભક્ત બીજા વ્રજભક્ત પ્રતિ કહે છે કે સજની મારા નેત્રો હવે મારા કામના રહ્યા નહીં મારાથી ગયા તે પછી પ્રથમ ચરણના ઉતરાર્ધથી વર્ણવે છે કે (અબલોં આસ રહી આવનકી હરિકે અંગ છયે (૧) અર્થ એ વ્રજ-ભક્ત કહે છે કે હમણા સુધી તો એ નેત્રો જે પ્રભુ તરફ ગયા છે તે પાછા આવશે એવી આશા હતી પણ હવે તે આશા મુદલ ન રહી કારણ કે ત્યાં જઈ હરિના અંગમાં છાઈ ગયા તે કારણથી પાછા આવવાની આશા પણ અશેષ ન રહી. અત્રે એક શંકા ઉદ્ભવે છે કે નાના પદાર્થ માથે મોહોટો પદાર્થ છાયી જાય પણ હરિનું શ્રી અંગ મોટું તેના માથે નેત્રો તો નાના છે તે કેમ છાયી ગયા તો તે સંબંધમાં જાણવાનું કે નેત્રો ભલે નાના છે પણ તેમની દ્રષ્ટિ મોટી વિશાલ છે તે શ્રી હરિના અંગ માથે છાઈ ગઈ તેથી હવે એ નેત્રો પાછા આવવાની આશા અશેષ ન રહી. હવે શ્રી હરિના અંગમાં છાયી જવાથી તેમની કેવી સર્વોત્કૃષ્ટ દશા થઈ તે બીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે—

(જબતેં કમલ વદન ઉન દરસ્યો તબતેં ઓર ભયે) અર્થ—ભમરનું કમલની સાથે સ્નેહ છે તેથી જ્યારે કમલને જુવે છે ત્યારે

તેનું ચિત્ત કેટલું બધું પ્રસન્ન થાય છે તેનું વર્ણન ન થઈ શકે છતાં તે કમલ અને ભ્રમર બન્ને લોકિક છે પણ અત્રે વર્ણવેલ કમલ અને ભ્રમર બન્ને મહાન અલૈકિક છે પ્રભુજીના મુખને અત્રે અલૌકિક કમલની ઉપમા આપી છે.

તો અલૌકિક કમલમા મકરંદ પણ અલૌકિક સમાયલો છે તેના ભોગી ભ્રમર પણ અલૌકિક જોઇયે તેથી વ્રજભક્તના નેત્રોને અલૌકિક ભ્રમરની ઉપમા આપી છે. અને ભ્રમરની કમલમાં જે લુબ્ધતા છે તે અતિ અસાધારણ છે તેથી લુબ્ધતાની આધિક્યતા જણાવવાને ખાતરજ અત્રે દ્રષ્ટાંત કમલ ભ્રમરનું દીધેલું છે તેમ કમ-લમાં સુકોમલતા અતિ હોય તેના કરતાં પણ પ્રભુજીના સર્વાંગ અતિશય કોમલ હોય છે તેથી પ્રભુજીના સર્વે અંગોને કમલની ઉપમા અપાય છે તેમાંથી અત્રે આપના મુખ કમલનું વર્ણન છે તેને જયારે મારા નેત્રોયે જોયું ત્યારથી એ નેત્રો ઓર કેતાં બીજા પ્રકારના થયા એટલે પ્રથમ એમને ભગવદ્ દર્શન નહોતા થયાં ત્યાં સુધી એ નેત્રો મોર પીછના ચાંદલા જેવા હતા પણ ભગવદ્ દર્શન થયા ત્યારથી અહર્નિશ અષ્ટ પ્રહર ભગવદ્ દર્શનની ચાહનાવાળા થયાં એ ફળ દશાને પોહોંચ્યા તેથી કૃતાર્થ થયા નેત્રોની કૃતાર્થતા કેવળ ભગવદ્ દર્શનથી છે. અને જેમ જેમ ભગવદ્ દર્શનમાં એમનું મમત્વ વધતું ગયું તેમ તેમ નેત્રોની અલૌકિકતા વધતી ગઈ તેથી એ વ્રજભક્તે કહ્યું જે (દિનદિન ઓર ભયે) એટલે કે (નયનમેં જસકે ગિરિધારી) એવી અવસ્થાને પોહોંચ્યા કારણ કે ભગવદ્ દર્શનની અતિ ઉત્કૃષ્ટ આર્તિ જેને થાય છે તેના નેત્રો નિરંતર પ્રભુમાંજ રહ્યા કરે છે અને દયાળુ પ્રભુ તે ભક્તના નેત્રોમાં નિરંતરને માટે બિરાજી જાય એવી ફળદિશાને તે ભક્ત પોહોંચે છે.

આ બધા કારણોથી નેત્રા (દિનદિન ઓર ભયે) એમ અત્રે
એ વ્રજભક્તે કહેલ છે અને એ નેત્રા ભગવદ દર્શનમાં એવા તો
લીન થઇ ગયા તેનું વર્ણન બીજા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી કરે છે કે
(મિલે જાય હરદી ચૂના જ્યોં એકહીં રંગ રહે (૨) અર્થ કોઇપણ
રંગને પાકો કરવો હોય તો તેમાં જરા હલદી અને ચૂનો મેળવેથી
તે રંગ પાકો થઇ જાય છે તેવીજ રીતે આ વ્રજભક્ત કહે છે
મારા નેત્રા પ્રભુજીમાં લાગીને તેમના રંગમાં રંગાઇ એક રંગ થઇ
ગયા જેમ હરદી અને ચૂનો મેળવેલ રંગ પાકો થઇ પછી છૂટતે
નથી તેમ એ રંગ મારા નેત્રાને લાગી ગયો તે હવે છૂટવાનો નથી
તે પછી ત્રીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે (મોકોં તજ
ભયે આપ સ્વાર્થી વે રસ મત્ત ભયે) અર્થ એ વ્રજભક્ત કહે છે
મારા નેત્રા પ્રભુ પાસે જઇ તેમના રંગમાં રંગાઇ એક રંગ થ
ગયા એ પરમ ફળદશા તેઓએ પ્રાપ્ત કરી તો એ લાભ મેળવવ
મને સાથે ન તેડી ગયા પોતે એકલા મને તજીને ગયા તેથી નેત્રાને
અત્રે આપસ્વાર્થી કહ્યા છે હવે પ્રભુ પાસે જઇ તેમના રંગમાં રંગા
ગયા એટલુંજ નહીં પણ પ્રભુજીના રસમાં મત્ત બન્યા હવે સર્વ
રસો કરતાં ભગવદ રસ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે અને સર્વે રસોમાં વધ
ઓછું ઘેન સમાયલું છે તો ભગવદ રસમાં વળી ઘેન સૌ કરત
અધિક સમાયલો છે તો પ્રભુજીના દર્શનામૃતનું પાન કરી તે રસમ
નેત્રા મત્ત બન્યા એ ભગવદ રસનો ઘેન એવો છે કે ચઢ્યા પછ
ઉતરતો નથી તે વિષે સાખીમાં એક ભક્ત કહી ગયા છે કે (કૃષ
અમલ માતો રહે ધરે ન કાહુકી આસ ॥ તીન ગાંઠ કોપીનમેં ગિ
ઇંદ્રકોં રંક). અર્થ કૃષ્ણ અમલ એટલે ભગવદ રસનો અમલ વ
એવો છે કે તેનો અમલ ચઢ્યા પછી ઉતરતો નથી તે જેને ચઢે

તે એ રસમાં નિરંતર મત્ત બનેલો રહે છે અને તે ભક્ત પ્રભુજી વિના કોઇની આસ નથી ધરતા અને એ ભક્તે કાંછેલી લંગોટમાં પણ ત્રણ ગાંઠ સાંધેલી હોય એટલે ત્રણ કટકાની ગાંઠ સાંધી ત્યારે તે લંગોટ જેટલું ટુકડો તેમને પ્રાપ્ત થયો આટલી ગરીબી છતાં તે ભક્ત પોતાના પ્રભુજી આગળ તેત્રીસ કોટિ દેવતાઓના રાજા ઇંદ્રને પણ કંગાલ ગણે કારણ કે પ્રભુજી આગળ તે કંગાળજ છે વળી પંચામૃતમાં વ્યાસ બાવાએ કહેલ છે કે

(છિનુ ઉતરે છિનુહીં ચઢે સોઇ પ્રેમ નહીં હોય નિસવાસર ભીન્યો રહે પ્રેમી કહીયે સોય) અર્થ—લૌકિક પ્રેમ કેવો છે ક્ષણમાં ચઢી જાય બીજી ક્ષણમાં ઉતરી જાય તેવા પ્રેમને પ્રેમની ગણત્રીમાં નથી ગણ્યો પણ અલૌકિક પ્રેમ રસ તેવો નથી ત્યારે કેવો છે કે (નિશવાસર ભીન્યો રહે પ્રેમી કહીયે સોય) અર્થ—નિશવાસર કેતાં રાતને દિવસ અથવા અષ્ટપ્રહર પ્રેમ રસમાં જે ભીન્યો તે ભીન્યો રહે તે પ્રેમી કહેવાય તો આ વ્રજભક્ત કહે છે કે મારા નેત્રા તેવા પ્રકારથી પ્રભુજીના રસમાં ભીન્યા રહીને મત્ત બન્યા છે એટલુંજ નહીં પણ મત્ત બનીને પ્રભુજીની રૂપ માધુરીમાં સમાઇ ગયા તેનું વર્ણન ત્રીજા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી કરે છે કે

(સૂરસ્યામ કે રૂપ સમાને માનો બૂંદ તયે (૩) આ પદ શ્રી ઠાકોરજીનું કરેલુ છે સૂરદાસજીના પદમાં ચાર પ્રકારની છાપ આવે છે એક તો (સૂરજ) ની છાપ આવે તે શ્રી સ્વામીનીજીના કરેલા સમજવા (સૂર) ની છાપ આવે તે શ્રી મહાપ્રભુજીના કરેલા (સૂરદાસ) ની છાપ આવે તે તેમના પોતાના કરેલા અને (સૂરસ્યામ) ની છાપ આવે તે શ્રી ઠાકુરજીના કરેલા સમજવાં તો આ પદ પણ શ્રી ઠાકુરજીનું કરેલું છે તેમાં સમાપ્તિ કરતાં આપ કહે છે કે એ વ્રજભક્તાના નેત્રાની દ્રષ્ટિ પ્રભુજીની રૂપ માધુરીમાં સમાઇ ગઇ કેવી રીતે

સમાણી તે લૌકિક દ્રષ્ટાંત દ્વારા સમજાવ્યા છે કે જેમ તપેલો તવો હોય તેના માથે જલની બૂંદ પડે તો તે તવો શોષી લીયે અથવા તે બૂંદ તવામાં સમાઇ જાય તેમ એ વ્રજભક્ત કહે છે કે મારા નેત્રોની દ્રષ્ટિ પ્રભુજીની રૂપમાધુરીમાં લીન થઈ ગઇ હવે પ્રભુજીની રૂપમાધુરી અગાધ તેમાં મારી દ્રષ્ટિ તો ક્ષુદ્ર એટલે કે એક બૂંદવત તે રૂપમાધુરીમાં સમાઇ લીન થઇ ગઇ એવી કોટાન કોટી બૂંદો આપના લાવણ્યમૃતમાં લય થાય તોપણ પત્તો ન લાગે ત્યાં મારી દ્રષ્ટિ તે કયા હિસાબમાં તેથી તેને બૂંદની ઉપમા આપી છે તે પ્રભુજીનાં લાવણ્યામૃતમાં સમાઇ ગઈ.

[સંપુર્ણ.]

હિલગનું પદ રાગ રામકલી.

મેંતો પ્રીતી શ્યામસોં કીની ॥

કોઉ નિંદો કોઇ વંદો અબતો યહ ઘર ઘર દીની (૧)

જો પતિવૃત તો યા ઢોટાસોં ઇને સમપ્યો દેહ ॥

જો વ્યભિચાર તો નંદનંદનસોં બાઢયો અધિક સનેહ (૨)

જો વ્રત ગ્રહ્યો સો ઓર ન ભાયો મર્યાદાકો ભંગ ॥

પરમાનંદ લાલ ગિરિધરકો પાયો મોટો સંગ (૩)

(મેં તો પ્રીતી શ્યામસોં કીની) એક વ્રજભક્ત બીજા વ્રજભક્ત પ્રતિ કહે છે કે હે સખી મેં તો પ્રીતી શ્યામ સુંદરની સાથે કીધી કારણ કે પ્રીતી કરવા લાયક તો કેવળ પ્રભુજી વિના અન્ય કોઈ નથી કારણ કે અન્ય સર્વ સ્વાર્થ પરાયણ હોય છે તેથી તેઓનું સ્નેહ સ્વાર્થને લીધેનું હોય છે તેઓ જ્યાં સુધી સ્વાર્થ હોય ત્યાંસુધી સ્નેહ કરે પછી તે સ્નેહ ઉતરી જાય પણ પ્રભુજી સાથનું જે સ્નેહ છે તે નિ:સ્વાર્થતાનું હોવાથી સ્નેહ કરવા લાયક

કેવળ પ્રભુજીજ વર્ણવ્યા છે તેમજ પ્રભુજીને પણ વિના સ્વાર્થનું સ્નેહજ ભાવે છે અને તેવા શુદ્ધ સ્નેહ કરનારના પ્રભુ વશમાં થઈ જાય છે તે વિષે ભક્તિ પોષણમાં દયારામ ભાઇયે કહેલ છે કે

(રૂપ ગુણ દ્રવ્ય એ ત્રણ વાના પ્રીતી થવાના કહાવે ॥ પણ એ ત્રણે વિકાર રહિત સુદ્ધ સ્નેહ તે શ્રીકૃષ્ણને ભાવે ॥ એ પ્રેમે વહાલો વશ થાય તેને મૂકી ક્ષણ દૂર ન જાય) અર્થ—સંસારમાં કોઇનું રૂપ સુંદર જોઈ તેનામાં સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે વળી કોઇ ગુણવાન હોય તો તેના ગુણ જોઇને કેટલાકોને તેનામાં સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ કોઇ દ્રવ્ય પાત્ર હોય તો તેનામાં દ્રવ્યની લાલચે કેટલાકોને સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી કરી (રૂપ, ગુણ, દ્રવ્ય) એ ત્રણ વાના પ્રીતી ઉત્પન્ન થવાના કારણરૂપ છે અને તેણે કરીને સ્નેહ ઉત્પન્ન થાય પણ છે છતાં તે સ્નેહ લૌકક કહેવાય છે તેવા પ્રકારનો વિકારવાળો સ્નેહ પ્રભુને ભાવતો નથી. ત્યારે કેવો સ્નેહ પ્રભુજીને ભાવે છે. તે કહે છે કે ઉપર લખ્યા ત્રણે પ્રકારના વિકાર રહિત શુદ્ધ સ્નેહ શ્રીહરિને ભાવે છે. એવા શુદ્ધ સ્નેહનું અંગીકાર કરનાર ભક્તના આપ વશમાં થઇ જાય છે અને તે ભક્તથી ક્ષણ ભર પણ પ્રભુજી દૂર રહેતા નથી. તેની પાસેને પાસે નિરંતર રહે છે માટે પ્રભુજીમાં સ્નેહ કરવું તો નિ:સ્વાર્થતાથી શુદ્ધ સ્નેહ કરવું. આ વ્રજભક્તે પણ તેવા પ્રકારની શુદ્ધ પ્રીતી શ્યામની સાથે કરી છે. હવે પ્રભુજીના નામો તો અનંત છે તેમાંનો બીજો કોઇ નામ અત્રે ન કહેતાં શ્યામ નામ અત્રે કેમ કહ્યો હશે ? એવી શંકા થાય તો તેના સમાધાનમાં જાણવાનું કે શ્યામ રંગ છે તે સૌથી પાકો રંગ છે. શ્યામ રંગ સિવાય બીજા કોઇ પણ પ્રકારનું રંગ હશે તેના માથે બીજો રંગ ચઢાવવું હશે તો ચઢી શકશે પણ શ્યામ રંગ પાકો છે તેને માથે બીજો એકે રંગ નહીં ચઢવાનું તે વિષે સૂરદાસજીયે ગાયેલ છે કે (સૂરદાસ-પ્રભુ કારી કામરીયાં

ચઢે ન દૂજા રંગ) સૂરદાસજી કહે છે કે મારા પ્રભુજીની કામ
કાળી છે તેના માથે બીજો રંગ કદી ચઢવાનો નથી તેવીજ રી
આપણા પ્રભુજીનું નામ પણ શ્યામ છે તેમના રંગમાં જે રંગા
જાય છે તેને પછી કોઇ કાળે પણ બીજો રંગ ચઢવાનો નથી તે
અત્રે શ્યામ નામની યોજના કરેલી છે.

તે પછી પ્રથમ ચરણના ઉત્તરાર્ધથી વર્ણન કરે છે કેઃ—

(કોઉ નિંદો કોઉ વંદો અબતો યહ ઘર ઘર દીની (૧) અ
પ્રભુજી સાથે અનન્યતાથી વિકાર રહિતનું શુદ્ધ સ્નેહ જે કરે
તેની કેવી ઉત્તમ દશા થાય છે કે તે ભકત નિંદા કે સ્તુતિને સમ
ગણે છે. કોઇ તેની નિંદા કરે તો તેને દુઃખ નથી થતું અને
તેની સ્તુતિ કરે તો તેઓ પ્રસન્ન નથી થતા.

ઉલટા નિંદા કરનારને પોતાનો મિત્ર માને છે તેઓ પોત
મનમાં એમ સમજે છે જે એ મારી નિંદા કરે છે તે સાચી
કારણ કે હું મહા દુષ્ટ નિંદાને પાત્રજ છું માટે એ ખરી હકી
સૂચન કરે છે તેથી એનો તો ઉલટો ઉપકાર માનવો જોઇએ તે
જે એના સુચનથી નિંદા પાત્ર કાર્યોથી ઉલટો હું બચીશ. અ
ભાવના મનમાં આણી નિંદા કરનારને પોતાનો મિત્ર માને છે
કોઇ એમની સ્તુતિ કરે તો એઓ પ્રસન્ન થતા નથી ઉલટા અપ્રસ
થાય છે કારણ કે સ્તુતિ કરવા લાયક તો કેવળ પ્રભુજીજ છે તે
સ્તુતિ કરવી તો કેવળ પ્રભુજીનીજ કરવી જોઇએ, તે કેમ જે તે
નિર્દોષ પુણ્ય ગુણ વિગ્રહ છે અને જીવતો નખથી શિખ પર્યંત દોષે
પરિપૂર્ણ ભરેલાની વળી સ્તુતિ કેવી ? આમ છતાં જીવની કોઇ સ્
કરે અને તે તેને કાને પડે તો જીવ સ્વભાવથી તેને અભિમાન
આવી જાય તો તેથી ઉલટો તેનો બગાડ થાય માટે સન્મુખ કો
સ્તુતિ કરવી નહિ.

જેઓ મહાનુભાવી ભગવદ્‌ભક્તો છે તેઓ આ કારણથી સ્તુતિ કરનાર ઉપર ઉલટા અપ્રસન્ન થાય છે અને તેને પોતાના શત્રુ તરીકે માને છે તેથી અત્રે પણ એ વ્રજ ભકતે કહ્યું છે કે (કોઉ નિંદો કોઉ વંદો) એટલે મારી કોઇ નિંદા કરો અથવા કોઇ સ્તુતિ કરો તમને ફાવે તે કરો તેની સાથે મારે કાંઇ પ્રયોજન નથી પણ શ્યામ સાથેની જે પ્રીતી છે તે ધારણ કરવા યોગ્ય વસ્તુ છે તે મેં ધારણ કરી લીધી છે પણ વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય નથી.

તે પછી દ્વીતીય ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કેઃ —

(જો પતિવ્રત તો યા ઢોટાસોં ઇને સમર્પ્યો દેહ) અર્થ— શાસ્ત્રાદિકને વિષે પતિ શબ્દના અર્થની તપાસ કરીશું તો જણાશે જે કાલ કર્માદિકના ભયથી જે મુક્ત કરે તેજ પતિ કહેવાય. તો તેવી સામર્થ્ય તો કેવળ પ્રભુજીમાં છે તેથી પ્રભુ સૌના અલૌકિક પતિ છે તેથી અલૌકિક પતિ એવા પ્રભુજી સાથેનું અલૌકિક પાતિવ્રત્ય પાળવું એટલે એમની શરણ પ્રાપ્ત થયા પછી મન, વચન અને કર્મથી એમને આપણા સર્વસ્વ તરીકે જાણવા. એમના સિવાય આપણું મન અન્યત્ર ક્યાંય ન જવું જોઇયે. વાણીનો વિલાસ પણ એમના સંબંધ વિનાનો નજ થાવું જોઇયે તેમજ ક્રીયા પણ જે બને તે પ્રભુ સંબંધનીજ થાવી જોઇયે, એવી રીતે મન, કર્મ, વચન ત્રણેની એકતાથી જ્યારે થાય ત્યારે અલૌકિક પાતિવ્રત્ય જાળવ્યું કહેવાય. તેથી આ વ્રજભક્ત કહે છે કે આવા પ્રકારનું અલૌકિક પાતિવ્રત્ય મારું એ ઢોટા કેતાં એ છોકરાની સાથે છે તેથી મેં મારી દેહ પણ એમને સમર્પણ કરી છે. એમ કહ્યું છે પણ સમર્પણ કરી ક્યારે કહેવાય કે આપણી આ દેહ

અષ્ટપ્રહર પ્રભુ સેવામાં ઉત્સાહ સંયુક્ત તત્પર રહે તેજ સમર્પણ સાચું કહેવાય પણ કેવળ વાણીથી એમ કહેવામાં આવે જે મેં આ દેહ પ્રભુજીને અર્પણ કરી છે. પણ મન અને ક્રીયામાં તેવું ન હોય તે સમર્પણ કાચું કહેવાય પણ મન વચન અને કર્મ ત્રણેની એકતાનું જે સમર્પણ છે તેજ સાચું છે તેવા પ્રકારનું સમર્પણ તેજ પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગનું સમર્પણ છે તો તેવો સમર્પણ મર્યાદા ભક્ત બલીરાજાયેં કર્યો તેથી તે પુષ્ટિ સંપ્રદાયના વામન દ્વાદશીના કીર્તનમાં ગવાઇ ગયા જે (બલિરાજાકો સમર્પણ સાચો) તેવીજ રીતે અત્રે પણ આ વ્રજભક્ત કહે છે કે તેવા ઉત્તમોત્તમ પ્રકારથી મેં આ મારી દેહ પ્રભુજીને સમર્પણ કરી છે કારણ કે પ્રભુજી મારા અલૌકિક પતિ છે હવે સ્રીજનને લૌકિક પતિ સાથનું જે સંબંધ છે તે તો એકજ જન્મનું છે છતાં તે લૌકિક પતિની પરિચર્યામાં સ્રી રાતને દિવસ તત્પર રહે છે તેને માટે પોતાનું દેહ સુખ તે મુદલ ચાહતી નથી પણ પોતાની દેહને પતિ સેવામાં વિનિયોગ કરે છે તેજ પતિવ્રતા સ્રી કહેવાય છે તો પ્રભુજી તો જન્મોજન્મના અલૌકિક પ્રાણ પતિ છે અને વળી દેવાધિદેવ છે અને આપણે જીવો ચાંડલિની જેવા છીયેં તેમને એ પરાત્પર પ્રભુજીનું સંબંધ શ્રી મહાપ્રભુજીની કૃપા થકી મળ્યું છે નહીં તો ક્યાં નિર્દોષ પુર્ણગુણ વિગ્રહ પ્રભુજી અને ક્યાં નખથી શિખ પર્યંત દોષોથી ભરેલા જીવો ?

લૌકિકમાં એક રાજા હોય તેની પરિચર્યાનું અધિકાર જેટલો રાણીને હોય છે તેટલો બીજાને નથી હોતો તો પ્રભુજી છે તે રાજાઓના પણ રાજા ધિરાજ છે અને આપણે જીવો જે ચાંડાલિની જેવા હતા તેમને શ્રી મહાપ્રભુજીયેં અનુગ્રહ કરી રાજપત્નિ બનાવી દીધા અને એ પરાત્પર પ્રભુજીની સંપુર્ણ પરિચર્યાના અધિકારી બનાવ્યાં

તેથી અલૌકિક અખંડ સૌભાગ્ય આપણને પ્રાપ્ત થયું. લૌકિક નાના રાજાની સંપુર્ણ પરિચર્યાનું હક પણ રાજા જેને રાણી કરે તેનેજ માત્ર પ્રાપ્ત થાય પણ અહીં તો રાજાધિરાજ એવા પરાત્પર પ્રભુજીની રાજપત્નીના અધિકારી એકને નહીં પણ શરણસ્થજીવ સૌને બનાવ્યા તેથી આપણા ભાગ્યનો પાર નહીં માટે એ અલૌકિક પતિની સેવામાં લૌકિક પતિની સેવા કરતાં કોટિગણું અધિક તત્પર રહેવું જોઇયેં તે પ્રમાણે એ વ્રજભક્ત રહેલા છે તેથીજ અત્રે કહ્યું છે કે (ઇને સમર્પ્યો દેહ) એટલે ઉપર વર્ણન કર્યા પ્રકારથી મેં દેહ પ્રભુજીને અર્પણ કરી છે આવા પ્રકારથી દેહ અષ્ટ પ્રહર પ્રભુ વિનિયોગમાં રહેવી જોઇયેં એમ શરણસ્થ જીવો પ્રતિ સૂચન કર્યું હવે આવા પ્રકારથી દેહ પ્રભુજીને અર્પણ કરવી એના જેવું ઉત્તમ કાર્ય એકે નથી એજ સૌથી ઉત્કૃષ્ટ કાર્ય છે જેના અહોભાગ્ય હોય તેને એ વસ્તુ ભગવદ્ અનુગ્રહદ્વારા પ્રાપ્ત થાય પણ તે સંસારી જનોને કે દુનિયાંના લોકોને પ્રિય નહીં લાગે કારણ કહેવત છે કે—

(ભકત જકતકી બાતમેં હોત પરસ્પર વેર ॥ વે વાકું મીઠી કહે વે વાકું કહે જેર) અર્થ—ભકત અને જકતની વાતોમાં પરસ્પર વિરૂદ્ધતા હોય છે જકત એટલે સંસારી જનોને અહંતા મમતા પ્રીય હોય છે ભકતજનોને તે કડવી જેર જેવી લાગે છે અને ભક્તજનને ભગવદ્ સંબંધનું સર્વ પ્રીય લાગે છે તેથી અષ્ટપ્રહર આ દેહનો વિનિયોગ પ્રભુ સેવામાં કરે છે તે જકતને ન સુહાય તે કાર્ય તો મહાન્ અલૌકિક પતિવ્રત્ય જાળવવાનું છે છતાં જકતના લોકો તો તેને વ્યભિચાર તરીકે માને તો ભલે તેમ માનો તે ઉપરથી બીજા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી એ વ્રજભક્ત વર્ણન કહે છે કે—

(જો વ્યભિચાર તો નંદનંદનસોં બાઢયો અધિક સ્નેહ (૨) અર્થ—ઉપર એજ ચરણના પૂર્વાર્ધમાં વર્ણવેલા અલૌકિક પાતિવ્રત્યના કાર્યને સંસારીજનો તો વ્યભિચારજ ગણવાના તે ઉપરથી આ વ્રજભક્ત કહે છે કે ભલે તેઓ તેમ ગણો તો મારૂં નંદનંદનની સાથે વ્યભિચાર છે એમ સમજો એમાં મારૂં શું જાય છે મને તો ઉલટો લાભ થાય છે તે એ જે પરાત્પર પુરૂષોત્તમ જે નંદનંદન છે તેમની સાથે મારો સ્નેહ ઉલટો વધતો આવે છે. તે પછી ત્રીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણવે છે કે (જો વ્રત ગ્રહ્યો સો ઓર ન ભાયો મર્યાદા કો ભંગ) અર્થ—એ વ્રજભક્ત કહે છે કે પ્રભુજીની સાથે સંપૂર્ણ સ્નેહ જોડવા રૂપ જે વ્રત મેં ગ્રહણ કર્યું તે સર્વોત્કૃષ્ટ ઉત્તમોત્તમ છે પણ તે બીજાઓને નભાવ્યો એમ અત્રે કહેલ છે તો બીજા શબ્દ અત્રે કહ્યો છે તે ભક્તિમાં જેમનો અંગીકાર નથી થયો તેઓને એ વ્રત ગમ્યું નથી કારણ કે એને તો તેઓ વ્યભિચાર તરિકે માને છે અને તેમાં મર્યાદાનો ભંગ થાય છે એમ તેઓ માને છે. તો ભલે તેમ માનો.

તે પછી ત્રીજા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી પરમાનંદદાસજી સમાપ્તિ કરતાં કહે છે કે (પરમાનંદ લાલ ગિરિધરકો પાયો મોટો સંગ (૩) અર્થ સમાપ્તિ કરતાં એ ભક્તનું કહેવું પરમાનંદદાસજી કહી સંભળાવે છે. એ વ્રજભક્ત કહે છે કે સંસારી જનો ફાવે તે કહો ફાવે તેમ માનો તેની મને દરકાર નથી કારણ કે તેની જો દરકાર કરવા જાઉં તો પ્રભુ સાથનો જે સ્નેહ અપ્રાપ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ વસ્તુ ભાગ્ય વસાત ભગવદ્ અનુગ્રહદ્વારા પ્રાપ્ત થઇ છે તે નષ્ટ થઇ જાય છે તેથી તેની દરકાર અત્રે ન કરી તો શ્રી ગિરિરાજને ધારણ કરવાવાળા પરાત્પર પ્રભુજીનું સંગ છે તે સૌથી મોટામાં મોટી અપ્રાપ્ય વસ્તુ છે તે મને પ્રાપ્ત થઇ

[સંપુર્ણ.]

હિલગનું કીર્તન રાગ રામકલી.

સખી હોં જુ ગઈ દધી બેચન વ્રજમેં ઉલટી આપ બિકાઇરી
બિન ગ્રથ મોલ લઈ નંદનંદન સર્વસ્વ લિખ દે આઇરી (૧)
શ્યામલ વરણ કમલ દલ લોચન પીતાંબર કટિ ફેંટરી ॥
જબતેં આવત સાંકરી ખોરી ભઇ હેં અચાનક ભેટરી (૨)
કોનકી હેં કોન કુલ વધૂ મધુર મધુર હસ બોલેરી ॥
સકુચ રહી મોહિ ઉત્તર નહીં આવત બલકર ગુંગટ ખોલેરી
સાસ નણદ ઉપચાર પચિહારી કાહુ મરમ ન પાયોરી ॥
કરગહી વૈદ્ય ઢંઢોર રહે મોહી ચિંતા રોગ બતાયોરી (૪)
જા દિનતેં મેં સુરત સંભારી ગ્રહ અંગના વિષ લાગેરી ॥
ચિતવત ચલત સોવત ઓર જાગત યહ ધ્યાન મેરે આગેંરી (૪)
નીલ મણી મુક્તાહલ દેહું જો મોહી શ્યામ મિલાવેરી ॥
કહે માધો ચિંતા કયોં બિસરે બિન ચિંતામણી પાયેરી (૬)

(સખી હોં જુ ગઇ દધી બેચન વ્રજમેં ઉલટી આપ બિકાઇરી) અર્થ—એક સખી બીજી સખી પ્રતિ કહે છે કે હું વ્રજમાં દહી વેંચવા ગઇ હતી તો દહી વેચાવું તો એક તરફ રહ્યું પણ હું પોતે વેંચાઇ ગઇ હવે કેવિ રીતે કોને શું કિમતે વેંચાણી તેનો ખુલાસો એ પ્રથમ ચરણના ઉત્તરાર્ધથી વર્ણવે છે કે

(બિન ગ્રથ મોલ લઇ નંદનંદન સર્વસ્વ લિખ દે આઇરી) અર્થ—એ વ્રજભક્ત કહે છે કે મને નંદનંદને વિના મોલથી વેંચાતી લીધી પણ લખાણ વિનાનું વેંચાણ કાચું કહેવાય તો એ વ્રજભક્ત કહે છે કે મેં વેંચાણ ખતમાં એમને મારૂં સર્વસ્વ લખી દીધું આહીં સુધી પ્રથમ ચરણ આખાનો શબ્દાર્થ થયો હવે ભાવાર્થ

દહીં વેચવા વ્રજમાં જતાં ત્યાં વ્રજાધિપતિ એવા પ્રભુજીના દર્શન અલૌકિક કોટિકંદર્પ લાવણ્યમય થયાં તેથી તેમનામાં મારૂં તનમન સર્વસ્વ અર્પણ થઇ ગયું તે દ્વારા હું તેમને વેંચાણી તેથીજ એ વેંચાણની કિંમત કોઇ નથી બેઠી તે કારણથી અત્રે (બિન ગ્રથ મોલ લઇ) કહેલ છે ગ્રથ એટલે દ્રવ્ય વિના મને વેંચાતી લીધી. કોણે લીધી તો કહે છે કે નંદનંદને વેંચાતી લીની છે વળી વેંચાણનો એવો નિયમ છે કે વેંચાનારને લેનારના દાસ થઇને રહેવું પડે છે અને દ્રવ્યદ્વારા જે વેંચાણ થાય છે તે લૌકિક વેંચાણ કહેવાય છે કારણ કે તેમાં સ્વાર્થ સમાયલો હોય છે તેથી દ્રવ્યથી થયેલા લૌકિક વેંચાણમાં લેનાર વેંચાનાર બન્નેને સુખ નથી હોતું કારણકે વેંચાતી લીધેલ વસ્તુ સારી નિવડે કે નરસી તેના ઉપર આધાર રીયો કદાચ વેંચાયલી વસ્તુ સારીજ હોય એમ માનો પણ સાથે લેનારમાં કોઇ પ્રકારની કસર હોય તો પણ તેવા લૌકિક વેંચાણમાં લેનાર વેંચાનાર બન્નેને સુખ નથી હોતું કારણ કે મૂળમાં તે વેંચાણ દ્રવ્યથી થયેલું એટલે સ્વાર્થવાળુંજ ગણાય પણ અલૌકિક વેંચાણ તેવું નથી ત્યારે કેવું છે કે તેમાં નિઃસ્વાર્થતા સમાયલી છે. કારણ કે તે વિના મોલનું વેંચાણ છે તે પણ વેંચાનારનાં તન મન અને પ્રાણ સર્વસ્વ જ્યારે લેનારમાં અર્પણ થાય ત્યારેજ એ અલૌકિક વિના મોલનું વેંચાણ થયું કરી કહેવાય. તેવા પ્રકારથી વેચાયલી હોય તેજ શુલ્ક દાસિકા કહેવાય તો આ વ્રજભક્ત પણ તેવા અલૌકિક પ્રકારથી વેંચાયલા છે તેથી એમના તન મન ધન અને પ્રાણ સર્વસ્વ પ્રભુજીને અર્પણ થઇ ગયા છે તેથી કહ્યું છે કે (સર્વસ્વ લિખ દે આંધરી) તો આવા પ્રકારથી થયેલા અલૌકિક વેંચાણમાં લેનાર વેંચાનાર બન્નેને નિરંતર અપૂર્વ સુખ રહ્યું આવે

કારણ કે વેંચાનારના તો તન મન ધન પ્રાણ સર્વસ્વ પ્રભુજીને અર્પણ થયેલા છે તેથી એને પ્રભુજી તરફનું સર્વ પ્રકારનું સુખ નિરંતર મળતું રહે તેમ એના સ્નેહાધિક્યથી પ્રભુજીને પણ નિરંતર સુખ રહ્યું આવે–માટે લૌકિક વેચાણથી અલૌકિક વેચાણ અતિ ઉત્તમ પ્રકારનો જાણવો વળી લૌકિક વેંચાણમાં લખત થાય તોજ તે વેંચાણ પાકું કહેવાય વિના લખતનું વેંચાણ કાચું કહેવાય. તો અલૌકિક વેંચાણ પણ લખત દ્વારા થયું છે માટે અત્રે કોઇને શંકા થાય કે લૌકીક અને અલૌકિ બન્ને વેંચાણ પાકા થાય તો બન્નેને સમતા હશે? તો તેના સમાધાનમાં જાણવાનું કે ભલે લખત હોય તો પણ લૌકિક વેંચાણ અલૌકિક વેંચાણની બરોબરી તો નજ કરી શકે. કારણ કે લૌકિક વેંચાણમાં બહુ કરશું તો સ્ટાંપના કાગલ માથે વેંચાણ ખત લખી રજીસ્ટર કરી દેવોમાં આવશે તેવા પ્રકારથી થયેલા તદન પાકાં લૌકિક વેંચણની પણ કઇક જગડા બાજીઓ થાય છે કોરટોમાં ચડે છે ખોટા હોય તે સાચા અને સાચા હોય તે ખોટા બની જાય છે પણ અલૌકિક વેંચાણમાં તેવું કશું નથી ત્યારે કેવું છે કે લૌકિક વેંચાણનો ખત કાગળ માથે લખાય છે પણ અલૌકિક વેંચાણનું ખત તો વેંચાનારનાં હદયામાં લખાય છે. તો કાગળનું લખ્યું મિથ્યા થઇ જાય છે પણ હદયનું લખાણ મિથ્યા કોઇ કાળે નથી થતું. હદયના લખાણને પ્રભુજી પણ ટાળી નથી શકતા તેનો પુરાવો એજે (બાંહ છુડાય કેં જાત હો નિબલ જાન કે મોહી હદયમેંસું જાઓગે તો મરદ બદુંગો તોય) એક વખત સુરદાસજી ચાલ્યા જતા હતા તે રસ્તામાં ખાડા ખાબોચીયા હતા તેથી શ્રી ઠાકુરજી પધારી સુરદાસજીનો હાથ પકડી રસ્તેસર કરી જવાની ઇચ્છા કરી ત્યારે સુરદાસજીએ તો જાણી લીધા જે આ શ્રી ઠાકુરજી છે તેથી જોરથી પકડી લીધા પણ શ્રી ઠાકુરજી જોરથી બાંહ છોડાવી પધારવા લાગ્યા ત્યારે ઉપલો

દોહો સૂરદાસજીએ પ્રભુ પ્રત્યે કહેલ છે કે મને નબળો જાણી જોર કરી મારી બાંહ છોડાવીને ચાલ્યા જાઓ છો તેમાં તો શું વર્યું પણ જો મારા હૃદયમાંથી જો જાઓ તો તમને હું મરદ કહું !

આ દૃષ્ટાંતના વાક્યનો ભાવાર્થ એ છે જે ભક્તજન સ્નેહવડે પ્રભુજીને પોતાના હૃદયમાં પધરાવી લે છે ત્યારે તે સ્નેહના પાસમાં પ્રભુજી બંધાઇ જાય છે. તેથી ભક્તના હૃદયમાંથી પ્રભુજી જઇ નથી શકતા તેથી અત્રે સૂરદાસજીએ કહ્યું છે જે (હૃદયમાંથી જાઓ તો તમને મરદ કહું) તો હૃદયનું લખાણ આવું છે જે કોઇ કાળે મટતું નથી તેથી એ અલૌકિક લખાણ અને અલૌકિક વેંચાણ બન્ને અતિશય ઉત્તમ પ્રકારના જાણવા અને બન્નેમાં તારતમ્ય પણ જમીન આશમાન જેટલો છે તેવા અલૌકિક પ્રકારથી આ વ્રજભક્ત નંદનંદનને વેંચાણા છે એ પ્રભુજી કેવા છે તેનું વર્ણન બીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી કરે છે કેઃ—

(શ્યામલ વરણ કમલ દલ લોચન પીતાંબર કટિ ફેંટરી) અર્થ–ઉપરના પ્રથમ ચરણમાં એ વ્રજભક્તે કહ્યું છે જે નંદનંદનને વેંચાણી તે પ્રભુજી કેવા છે તે કહે છે કે સાંવરા રંગનું આપનું શ્રીઅંગ છે અને કમલની અતિ સુકોમલ પાંખડી જેવા આપના નેત્ર કમલ છે. કટિને વિષે પીળા પીતાંબરની ફેંટ જેમણે બાંધેલી છે એવા પ્રભુ ક્યાં મળ્યા તે દ્વિતીય ચરણના ઉત્તરાર્ધથી વર્ણવે છે કેઃ—(જબતેં આવત સાંકરી ખોરી ભઈ હેં અચાનક ભેટરી (૨) અર્થ–ઉપર વર્ણન કરી આવ્યા તેવા નંદનંદન પ્રભુજી જ્યારથી સાંકરી ખોર માથે પધાર્યા ત્યારે તેમની અને મારી અચાનક ભેટ થઈ ગઇ કારણ કે હું દહીં વેચવા નીકળેલી હતી તે વખતે તેમના અલૌકિક દર્શન થતાં મારૂં તન મન ધન અને પ્રાણ સર્વસ્વ એમને

અર્પણ થઈ ગયું એવા પ્રકારથી વિના મોલે હું એમને વેંચાઈ ગઇ. આવી રીતે મિલાપ થતાંમાં પ્રભુજીએ મને પુછ્યું શું પુછ્યું તે ત્રીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કેઃ—

(કૌનકી હેં કોન કુલ વધૂ મધુર મધુર હસ બોલેરી) અર્થ–એ વખતમાં પ્રભુજી–હસ્તે શ્રીમુખારવિંદથી અને મધુરી મધુરી વાણીથી પુછ્યું જે તું કોની દીકરી છો અને કોયાકુલની વહુ છો આવું પૂછતાં મારી શું દશા થઇ તે ત્રીજા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી વર્ણન કરે છે કેઃ—

(સકુચ રહી મોહી ઉત્તર નહીં આવત બલ કર ગુંગટ ખોલેરી (૩) અર્થ–એજ ચરણ પૂર્વાર્ધમાં વર્ણવ્યા મુજબ જ્યારે પ્રભુજીએ પૂછ્યું ત્યારે હું શરમાઇ ગઇ તેથી ઉત્તર શું દેવું તેનું પણ મને ભાન ન રહ્યું તેથી મેં જવાબ ન દીધો અને મુંગી રહી ત્યારે પ્રભુજીએ શું કર્યું કે બલ કરીને ગુંગટ ખોલી નાંખ્યો. હવે અત્રે ગુંગટ શા માટે ખોલ્યો હશે એ પ્રસંગમાં પણ ઘણો ગૌરવ સમાયલો છે તે એજે આવા પ્રકારથી પ્રભુજીનું સાંકરી ખોર માણે સમેલન થતાં એ વ્રજભક્ત અંતરથી તો સંપૂર્ણપણે પ્રભુજીને ચાહી રહ્યા છે તે ચાહપણ કેવી કે તન મન ધન પ્રાણ સુધાં પ્રભુજીને અર્પણ થઇ ગયા. આટલી બધી ચાહ ભીતરમાં હતી પણ બાહારથી લોક સંકોચને લીધે શરમાયા તેથી ગુંગટ મારી લીધો હવે એ ગુંગટ ભગવદ્ દર્શનમાં આવર્ણ રૂપ પ્રતિબંધ કરતા હતો તેથી અને પ્રભુજી પોતે અંતર્યામી હોવાથી એમના અંતરનો ભાવ જાણી આવર્ણ રૂપ ગુંગટને દૂર કરી તેને દર્શનામૃતનુ પાન કરાવ્યું એ તે ભક્ત સાથે પરમ અનુગ્રહ કર્યો છે. અત્રે જો બલ કરીને તેમનો ગુંગટ જો ન ટાળ્યો હોત તો તેમને દર્શનામૃતનું પાન ન થાત એ સંબંધી તાપ અતિશય તેના અંતરમાં રહી જાત અને પ્રભુજી ભક્તોનું તાપ

મુદ્દલ સહી શકતા નથી. આ કારણથી લોક સંકોચથી થયેલા આવર્ણ રૂપ ઘુંગટને બલાત્કારથી પ્રભુજીયે દૂર કરેલ છે એ એમના માથે અતિશય કૃપા વિચારી છે. હવે આવા પ્રકારની સાંકરી ખોર માથે ભક્તને સારી રીતે દર્શન આપી પોતે પધારી ગયા તેથી આપના વિયોગમાં એ ભક્તની વિકલ દશા બની ગઇ. પ્રભુ વિના એને સર્વ કડવું ઝેર જેવું લાગવા માંડ્યું અને પ્રભુજી વિના મુદ્દલ રહી શકાયું નહી. પ્રભુજી વિના જરા પણ ચેન ન પડે તેવી અવસ્થા પ્રભુ વિયોગમાં એમની થઇ ગઇ.

તેથી એમના દેહ સંબંધીઓ જેવાં કે સાસુ નણંદ વિગેરેને ફિકર થઇ પડી જે આ વહુને તે શું દરદ થયું છે? તેથી વૈદોને બોલાવી તેના અનેક પ્રકારના ઉપચારો કરવા લાગ્યા અને ઘણા ઘણા ઉપચારો કરી તેઓ સરવે થાકી ગયા પણ વહુને શું થયું છે તેના ભેદને કોઇ જાણી ન શક્યો તે પ્રસંગ ચોથા ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે (સાસ નણંદ ઉપચાર પચિહારી કાહુ મરમ ન પાયોરી) અર્થ—વહુની પ્રભુ વિયોગના વિરહને લીધે આવી વિકલદશા જોઈ એની સાસુ નણંદ વગેરે દેહ સંબંધીયોયે વહુને સારી થવાના ઘણા ઘણા ઉપચારો કરી થાક્યા પણ વહુને શું થયું છે તેના ભેદને કોઇ જાણી શક્યું નહીં ત્યારે શું થયું તે ચોથા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે (કરગહી વૈદ્ય ઢંઢોર રહે મોહી ચિંતા રોગ બતાયોરી (૪) અર્થ—એ વ્રજભક્ત કહે છે કે વૈદ્ય લોકો આવી આવીને મારો હાથ પકડી હલાવી હલાવીને મારી નાડી જોવા લાગ્યા તેથી તેઓને બીજી તો કાંઇ ખબર ન પડી પણ એને ચિંતા રૂપી રોગ થયો છે એમ બતાવ્યું તે પછી પાંચમાં ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે—

(જાદિનતેં મેં સુરત સંભારી ગ્રહ અંગના વિષ લાગેરી)

અર્થ—વળી એ વ્રજભક્ત કહે છે કે જે દિવસથી મેં પ્રભુ સંબંધી સુરત કેતાં પ્રભુ સાથનો પ્રસંગ સંભાર્યો એટલે પ્રભુજીમાં મારૂં તનમન ધન પ્રાણ સર્વસ્વ અર્પણ થઇ ગયું તે દિવસથી મને મારૂં ઘર આંગણું સર્વ વિષ જેવા લાગવા લાગ્યા કારણ કે ભગવદ્ સંબંધમાં ગૃહાસક્તિ—પ્રતિબંધ રૂપ છે તેથી તે સર્વ કડવા વિષ જેવા લાગવા લાગ્યા ત્યારે પ્રિય શું લાગ્યું તે પાંચમાં ચરણનાં ઉત્તરાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે

(ચિતવત ચલત સોવત ઓર જાગત યહ ધ્યાન મેરે આગેરી (૫) અર્થ—હવે શું પ્રિય લાગ્યું તેનું વર્ણન કરે છે કે ચિતવત કેતાં જોતાં ચાલતાં સૂતાં જાગતાં એમ જાગૃત અવસ્થામાં સ્વપ્નાવસ્થામાં શુષુપ્તિ અવસ્થામાં એમ ત્રણે અવસ્થામાં પ્રભુજીની રૂપમાધુરી જેનાં દર્શન કર્યાં હતા એ રૂપમાધુરીજ મને પ્રિય લાગી તેથી એ વિના બીજું કશું મારી દ્રષ્ટિમાં આવતું નથી. તે પછી છઠા ચરણના પુર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે (નીલમણી મુક્તાહલ દેહું જો મોહી શ્યામ મિલાવેરી) અર્થ—એ વ્રજભક્ત પ્રભુ વિયોગને લીધે અતિશય વિકલ છે. ભગવદ્ દર્શનની અતિ ઉત્કૃષ્ટ આરતિ થઇ રહી છે તેથી કહે છે કે મને કોઇ શ્યામ સુંદર મિલાવી આપે તો તેને નીલમણી અને મુક્તાહલ કેતાં ગજમોતીની માળા હું આપું. આ વાક્યમાં પણ બહુ બહુ ગૌરવ સમાયેલો છે તે એ જે લૌકિક ધન વૈભવમાં સંસારી જનોનું મમત્વ કેટલું બધું છે તે કાંઇ આપણાથી છાનું નથી તો તેવા લૌકિક ધનમાં નીલમણી છે તે બહુ મોલની થાય છે તેમજ ગજમુક્તા પણ બહુ મોલના થાય છે તો પ્રભુજી મિલાવી દેનારને તેવા નીલમણીની માળા અને ગજમુક્તાની માળા હું આપી દઉં કરી એ ભક્તે કહ્યું કારણ કે ભક્તોના અલૌકિક ધન ભગવાન છે તે અલૌકિક ધનના સ્વરૂપને એ વ્રજભક્તે જાણ્યા તેથી ભગવાન રૂપી અલૌકિક

ધન આગળ ઉપર લખી લૌકિક મોટી સમૃદ્ધિને પણ તુચ્છ ગણી છે. તે પછી છઠ્ઠા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી માધોદાસજી એ કીર્તનની સમાપ્તિ કરતાં કહે છે કે

(કહે માધો ચિંતા ક્યોં બિસરે બિન ચિંતામણી પાયેરી (૬)

અર્થ—સમાપ્તિ કરતાં માધોદાસજી કહે છે કે મણી ગણોમાં ચિંતામણી નામની મણી થાય છે તેમાં એવા ગુણ હોય છે કે તે મણી જેની પાસે હોય તેણે ચિંતવન કરેલા પદાર્થો પુરા પાડે તેથી તેની ચિંતા નિવૃત્ત થઇ જાય. આ કારણથી તે મણીનું નામ ચિંતામણી પડેલ છે. આટલું ગૌરવ તેમાં ભરેલું છે છતાં પણ તે મણી લૌકિક છે કારણ કે તે ચિંતવન કરેલા લૌકિક પદાર્થો માત્ર પુરા પાડી શકે પણ ભક્તજનોને તો પ્રભુ સંબંધી અલૌકિક મનોરથો હોય તે એ ચિંતામણીથી ન આપી શકાય કારણ કે અલૌકિક પદાર્થો એની પાસે છે નહીં. અલૌકિક બાજી પ્રભુજીએ પોતાના હાથમાં રાખેલી છે તેથી અલૌકિક મનોરથો તો સર્વે ભગવદ અનુગ્રહથીજ પુરા થઇ શકે. અલૌકિક ચિંતા મિટાવવાનું કાર્ય પ્રભુજીનું છે. તેમની કૃપા કટાક્ષ વિના અલૌકિક કાર્ય સિદ્ધ ન થાય. પ્રભુજીના અનંત નામોમાં તે કાર્યને સૂચવનારૂં (ચિંતામણી) એવું પણ આપનું એક નામ છે તો માધોદાસજી કહે છે કે અલૌકિક ચિંતામણી રૂપ પ્રભુજી એમને પ્રાપ્ત થયા વિના જીવો એમને વિયોગ છે તેથી તે પ્રભુજી એમને પ્રાપ્ત થયા વિના એમની ચિંતા તે કેમ વીસરે? નજ વીસરે, પ્રભુજી મળે ત્યારેજ વીસરે.

[સંપુર્ણ]

હિલગનું કીર્તન રાગ ધન્યાશ્રી.

મેં અપનો મન હરિસોં જોર્યો, હરિસોં જોર સબનસોં તોર્યો ૧
નાચ નચ્યો તબ ઘુંઘટ કૈસો લોક લાજ ડર પટક પિછોર્યો,
આગે પાછે શોચ મિટયો જીયકો આટમાંજ મટુકાલે ફોર્યો, ૨
કહેનો હોય સો કહો સખીરી કહા ભયો કાહુને—મુખ મોર્યો,
નવલ લાલ શ્રીગિરિધરન પિયા સંગ પ્રેમરંગમેં યહ તન બોર્યો,
પરમાનંદ પ્રભુ લોક હસન દે લોક વેદ તિનુકા જ્યોં તોર્યો ૩

(મેં અપનો મન હરિસોં જોર્યો હરિસોં જોર સબનસોં તોર્યો)

શબ્દાર્થ—એક વ્રજભક્ત બીજા ભક્ત પ્રતિ કહે છે કે હે સખી મેં તો મારૂં મન પ્રભુજી સાથે જોડયું અને બીજા બધેની સાથે તોડયું. ટીકા: આપણે સંસારી જનો છીયે તેથી અનેક પ્રકારના દુઃખોથી ભરેલા છીયે તેવાઓને તો મન પ્રભુજીમાં અવશ્ય જોડવું જોઇયે કારણ કે પ્રભુજીમાં મન જોડનારના પ્રભુજી તમામ દુઃખો દૂર કરી પછી પોતા સંબંધી સુખ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ તેને કરે છે. ખરેખર દુઃખ હરતા તો હરિજ છે તેથી અત્રે પ્રભુજીના નામો અનંત છે છતાં તેમાનો બીજો કોઈ નામ ન કહેતાં તે કાર્યસૂચક નામ હરિ છે તેથી અત્રે એ નામની યોજના કરી છે. હવે હરિ એવા હોવાથી મન જોડવા લાયક તો માત્ર હરિજ છે. વળી હરી કેવા છે કે સંસાર વૈરી કેતાં અહંતા મમતાત્મક સંસારનો નાશ કરવાવાળા છે તો એવા હરી સાથે મેં મારૂં મન જોડયું છે એમ એ વ્રજભક્ત કહે છે. વળી કહે છે કે (હરિસોં જોર સબનસોં તોર્યો) અર્થ— હરિની સાથે મન જોડયું અને બીજા બધાઓની સાથે તોડયું તો પ્રભુજી સાથે મન જોડયું એ તો ઠીકજ છે પણ પ્રભુજી વિના અન્ય

સર્વની સાથે મન તોડવાનું શું પ્રયોજન? એવી શંકા થાય તો જાણવાનું કે જેમનું મન અનન્યતાથી પ્રભુજીમાં જોડાઇ જાય છે તેમને પછી પ્રભુજી વિના ઇતર સર્વમાં અરૂચિ ઉત્પન્ન થાય છે અથવા અન્ય સર્વમાંથી મન ઉઠી જાય છે તો જેમાં રૂચિ ઉત્પન્ન થાય તેની સાથે મન જોડયું કહેવાય અને જેમાં અરૂચિ ઉત્પન્ન થાય તેની સાથે મન તોડયું કહેવાય. અને જ્યાં સુધી અન્ય રાગની વિસ્મૃતિ નથી થઇ ત્યાં સુધી મન પ્રભુજીમાં સંપૂર્ણપણે જોડાયું ન કહેવાય. એ જોડવું કચાશવાળું કહેવાય પણ અન્ય રાગની વિસ્મૃતિપૂર્વક જે મનનું જોડાવું છે તેજ ઉત્તમ પ્રકારનું જોડાવું છે. તો આ વ્રજભક્ત પણ અત્રે કહે છે કે બીજા બધામાંથી મેં મન ઉઠાવીને પ્રભુજીમાં જોડેલું છે એટલે અન્યરાગની વિસ્મૃતિપૂર્વક મેં મારૂં મન પ્રભુજીમાં જોડેલું છે એજ ઉત્તમોત્તમ પ્રકારનું જોડાવવું છે તેથી શરણસ્થ જીવો પ્રતિ એ સૂચન કર્યું કે પ્રભુજીમાં મન જોડવું તો આવા પ્રકારથી જોડવું. વળી પ્રથમ ચરણના ઉત્તરાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે—

(નાચ નચ્યો તબ ઘુંગટ કેસો લોક લાજ ડર પટક પિછોડયો)

(૧) અત્રે લૌકિક નાટકનું દૃષ્ટાંત આપી સમજાવ્યા છે. કોઇપણ નાટકમાં સૂત્રધાર મુખ્ય હોય છે તે નાટકમાં ભજવી બતાવવા માટે સૌને જુદા જુદા પાર્ટ આપે છે. કોઇને પુરૂષનો પાર્ટ કોઇને સ્ત્રીનો પાર્ટ અથવા સ્ત્રીજનને સ્ત્રીનો પાર્ટ આપે છે તો સ્ત્રી પાર્ટ ભજવી બતાવનાર ભલે સ્ત્રી હો તો પણ તે જ્યારે નાચવા આવે ત્યારે તેને ઘુંગટો કાઢવો પડતો નથી ઉલટો હોય તો પણ ટાળી નાખીને નાચવું પડે છે, તો અત્રે પ્રભુજી આ આખી દુનીયાંરૂપી અલૌકિક નાટકના સૂત્રધાર છે. દુનિયામાં સૌનું પરિવર્તન પ્રભુ ઇચ્છાને આધીન છે એટલે આખી દુનીયામાં સૌને પ્રભુજી નચાવે તેમ નાચી રહ્યા

છે તેમાં વળી ભક્તજન તો તેમના પોતાના થયા એટલે પ્રભુજીના અલૌકિક નાટકમાં મુખ્ય પાર્ટ ભજવનારા તો ભક્તજન છે તે પ્રભુ નચાવે તેમ નાચવાને માટે તૈયાર થયા છે તો નાચવાને માટે તૈયાર થયેલા અને પ્રભુજી નચાવે તેમ નાચી રહેલા મુખ્ય પાર્ટી ભક્તજનને વળી ઘુંગટ કેવો?

સર્વમાંથી મન ઉઠાવી લઇ કેવળ પ્રભુજીમાં મન જોડનાર અને પ્રભુજી નચાવે તેમ નાચી રહેનારા ભક્ત જનને આવર્ણ રૂપ ઘુંગટનું કશું પ્રયોજન નથી તેમજ લોકલાજનું પણ કશું પ્રયોજન નથી કારણ કે લોકલાજ જો સંભારવા જાય તો પ્રભુ સાથેનો સ્નેહ રહેતું નથી છૂટી જાય છે તે વિષે પુરૂષોત્તમદાસના બેટા ગોપાલદાસજીયે ધમારમાં ગાયું છે કે (લાજ કીયે દુઃખ પાઇયે બિન મીલે હોય અકાજ લલના) અર્થ—લાજ કરવાથી પ્રભુજીનું મળવું ન થાય એજ મોહોટું અકાજ થાય અને દુઃખ થાય માટે પ્રભુ સંબંધમાં લોકલજ્જા પ્રતિબંધરૂપ છે માટે તેને તજવી તેમજ આપણા પ્રભુજી અનંતકોટિ બ્રહ્માંડના નાયક છે તેમની શરણ આપણને શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાથકી મળી છે અને અભય નામની વસ્તુ પણ એ પરાત્પર પુરૂષોત્તમ સિવાય અન્ય કોઇની પાસે નથી પ્રભુ વિના સર્વ સભય છે. સૂર્ય ગણપતિ મહાદેવજી અગ્નિ વરૂણ દેવો દેવીઓ વિગેરે વિગેરે સર્વ સભય છે કારણ કે તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓનો રાજા ઇંદ્ર છે તો પ્રજાયે રાજાનો ભય રાખવોજ પડે છે માટે દેવતાઓ સર્વ ઇંદ્રના ભયવાળા છે ઇંદ્ર માથે બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ છે તેનો ભય ઇંદ્રને પણ રાખવો પડે છે બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશમાથે ક્ષીરસાગરમાં શેષ સય્યા માથે પોઢેલા નારાયણ છે તેનો ભય બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશને પણ રાખવો પડે છે અને નારાયણ માથે આપણા પુષ્ટિ પુરૂષોતમ છે તેનો ભય નારાયણને પણ રાખવો પડે છે તો જ્યાં સુધી એકનો પણ ભય હોય તે પોતે

સભય એટલે ભય-સંયુક્ત કહેવાય છે તો તે બીજાને નિર્ભય શી રીતે કરી શકે ? ત્યારે નિર્ભય કોણ એમ જાણવાની ઇચ્છા થાય તો જાણવાનું કે પરાત્પર પુરૂષોતમ આપણા પ્રભુજીજ માત્ર નિર્ભય છે કારણ કે તેઓના માથે કોઇ ઇશ નથી તેઓ પોતેંજ ઇશોના પણ ઇશ છે તેથી અભય નામની વસ્તુ માત્ર તેમની પાસેજ છે તેમના વિના બીજા કોઇ પાસે નથી તો આપણે તે પરાત્પર પ્રભુજીની શરણ લીધી છે તેથી નિર્ભય છીયે જ્યાં સુધી શરણ નહોતી મળી ત્યાં સુધી ભય સંયુક્ત હતા પણ શરણ મળ્યા પછી એમનામાં અનન્યતાથી મન જોડ્યું ત્યારથી નિર્ભયતા પ્રાપ્ત થઈ તેથી એ વ્રજભક્તે કહ્યું કે (લોકલાજ ડર પટક વિછોડયો) અર્થ–પ્રભુ ભક્તિમાં કે પ્રભુ સાથ મન જોડવામાં લોકલાજ અને ભય એ બે વાના પ્રતિબંધ રૂપ હતા માટે એ બે નકામી વસ્તુ હતી તેને (પટક પિછાડયો) એટલે પછાડીને નાખી દીધી. પછાડી નાખવાથી એ નકામી વસ્તુના કટકે કટકા થઈ જાય ન ફરી સંધાય ન પ્રતિબંધ કરી શકે તેવા પ્રકારનો નાશ એટલે જડમૂળથી નાશ કર્યો તેથી વળી બીજો પણ લાભ થયો તે બીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણવે છે કે—

(આગેં પાછેં શોચ મિટયો જ્યકો બાટમાંજ મટુકા લે ફેર્યો) અર્થ–ઉપર વર્ણવેલ લોકલાજ અને ભય એ બે નકામી વસ્તુ પછાડી નાખી તેનો જડ મૂળથી નાશ કર્યો તેથી તે સંબંધી સર્વપ્રકારનો આગળ પાછળનો શોચ સર્વે મટિ ગયો એટલુંજ નહીં પણ વૃથા ભાર રૂપં વસ્તુનો બોજો મસ્તક ઉપર હતો તે ટળી ગયો. કેવા રીતે ટળ્યો તો કહે છે કે (બાટમાંજ મટુકા લે ફેર્યો) અર્થ જેમ કોઇ પાણીનો ઘડો ભરીને પોતાને ઘેર લઈ જતો હોય તો તે ઘડાનું ભાર તેને ઘર પુગતાં સુધી વેહવું પડે છે પણં ઘર પુગ્યા પહેલાં રસ્તામાંજ તે ભાર રૂપ ઘડાને ફેંકી નાંખવામાં આવે તો તેટલો બોજો રસ્તામાંજ

તેના ઉપરથી ટળી જાય તેવી રીતે એમના ઉપર લોક લાજ અને ભય એ બે નકામી ભાર રૂપ વસ્તુ હતી તેને પછાડીને નાંખી દીધી ત્યારથી તે ભાર રૂપ વસ્તુનો બોજો તેમના મસ્તક ઉપરથી ઓછો થઇ ગયો.

તો પ્રભુજીમાં અનન્યતાથી મન જોડવાથી કેટલો બધો એકંદર લાભ થાય છે કે પ્રથમ તો પ્રભુ વિના ઇતર સર્વ સાથેનો સ્નેહ છૂટી જાય વળી કેવળ પ્રભુજીમાંજ સ્નેહ રહ્યું આવે અને આવર્ણરૂપ ગુંગટ નિવૃત્ત થઈ જાય તેમજ લોકલાજ અને ભય છૂટી જાય તેમજ આગળ પાછળનો સર્વ પ્રકારનો શોચ મટી જાય વૃથા ભાર રૂપ વસ્તુનો બોજો ઉતરી જાય, આટલો બધો લાભ થાય છે પણ તે દુનિયાના લોકોને કે સંસારી જનોને નહીં સુહાય તેથી તેઓ આડી અવળી વાતો કરશે તો ભલે કરવા દ્યો તે પ્રસંગ બીજા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી કહી સંભળાવે છે કે—

(કહેનો હોય સો કહો સખીરી કહા ભયો કાહુને મુખ મોર્યો (૨) અર્થ–સંસારી જનોને જે કાંઈ કહેવું હોય તે ખુશીની સાથ કહો તેની મને દરકાર નથી કદાચ કોઇયેં મોઢું મરડયું તો તેથી શું થયું.

તે પછી ત્રીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે—

(નવલલાલ ગિરિધરન પિયા સંગ પ્રેમ રંગમેં યહ તન બોર્યો) અર્થ–વળી એ વ્રજભક્ત કહે છે કે પ્રભુજી કેવા છે કે જ્યારે જુઓ ત્યારે નવ નવા લાગે તે વિષે શૃંગારના કીર્તન ચતુર્ભુજદાસજી વર્ણવે છે (છિન પ્રતિ નય છબિ ... નવી નિત્યહીં શ્રંગાર વાગોવરણ વરણ) એટલે ક્ષણ ક્ષણને વિષે નવી લાગે કારણ કે

વાગા ધરાવવામાં આવે છે તેથી આપની એ નવીન છબીનું વર્ણન કરી શકે એવો કોયો કવી છે ? અર્થાત કોઈથી આપની છબી વર્ણવી ન જાય એવા નવલલાલ જે શ્રી ગિરિવર એટલે શ્રી ગિરિરાજજીને ધારણ કરવાવાળા અલૌકિક પિયા એટલે પ્રાણ પતિની સાથે તેમના પ્રેમરંગમાં એ વ્રજભક્ત કહે છે કે આ મારી દેહને મેં બોળી છે હવે અત્રે બોળી શબ્દ કહ્યો છે તેમાં પણ અતિશય ગૌરવ સમાયલો છે તે એ જે આપણે કોઈ વસ્ત્ર જળમાં બોળીયેં ત્યારે તે વસ્ત્રના તમામ વાણા તાણાંમાં જલ સમાઇ જાય છે તો અત્રે આ વ્રજભક્તે પ્રભુજીના પ્રેમ રંગમાં પોતાનું તન કેતાં દેહ ને બોળી એમ કહ્યું છે તેથી એમના શરીરમાં સાડા ત્રણ કરોડ રૂવાંડા છે તો રોમે રોમમાં પ્રભુ સંબંધી પ્રેમરંગ છાયી ગયો છે એ (બોળી) શબ્દથી સૂચિત થાય છે.

તે પછી ત્રીજા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી પરમાનંદદાસજી એ કીર્તનની સમાપ્તિ કરતાં કહે છે કે (પરમાનંદ પ્રભુ લોક હસન દે લોક વેદ તિનુકા જ્યોં તોર્યો.. (૩) આ કીર્તન પરમાનંદદાસજીનું કરેલું છે તેઓ સમાપ્તિ કરતાં એ ભક્તનું કહેલું કહી સંભળાવે છે કે હવે એ ભક્ત કહે છે કે મેં પ્રભુજી સાથે અનન્યતાથી મન જોડ્યું અને તેમના પ્રેમરંગમાં મારી આ દેહને બોળી નાંખી છે તે સંસારી જનોને પ્રિય નહી લાગે તેથી તે લોકો મારા ઉપર હસસે તો ભલે હસે મારે તેની મને દરકાર નથી કારણ કે પ્રભુ સ્નેહ આગળ લૌકિક ટળ્યો તો કર્મ તુચ્છ છે તેથી લૌકિક વૈદિકને તો મેં જેમ તણખલાને પાણીનો ઘડો ભરીને જાણીને તોડી નાખ્યા છે.

તેને ઘર પુગતાં સુધી વે...

તે ભાર રૂપ ઘડાને ફોડી નાંખ્યો...]

મલ્હારનું કીર્તન રાગ–મલ્હાર.

ભજ સખી હરિ ગોવર્ધન રાનો ॥

તુલસી વલ્લભ કમલા વલ્લભ રાધા વલ્લભ બાનો (૧)
જાકે તેજ પ્રતાપ રૂપ બલ નહીં ઉપમાંકો આનો ॥
પ્રતિદિન તરૂણ લાવણ્ય સાગરમેં
ભજજી બૂડત શશી ભાનો (૨)
ગોપી નાથ સુયસ રસ લંપટ મધુપ કરત ગુણ ગાનો ॥
તાકી ઓટ રટત કૃષ્ણદાસ સખી ચાતક અબુંદ માનો (૩)

(ભજ સખી હરિ ગોવર્ધન રાનો) એક સખી બીજી સખી પ્રત કહે છે કે હે સખી શ્રીગોવર્ધનના રાણા એવા હરિનું સ્મરણ ભજન કર અથવા ભજ સેવાયાં ધાતુ છે તેનું અર્થ સેવા અને ગુણ ગાન થાય છે તેથી કહ્યું જે ગોવર્ધનના રાણા એવા હરિની સેવા અને ગુણગાન કર એ સૂચવ્યું. હવે હરિ કોયા તેની વિશેષ ઓળખ એજ ચરણના ઉત્તરાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે:—

(તુળસી વલ્લભ કમલા વલ્લભ રાધા વલ્લભ બાનો (૧) અર્થ ઉપર જે ભજવાને કહ્યું તે પ્રભુજી કોયા તેની વિશેષ ઓળખ બતાવે છે કે જેઓ તુળશીજીના પતી હોવાથી તેમને વલ્લભ નામ પ્રીય છે તેથી જેઓ (તુળશી વલ્લભ) કહેવાય છે તેમજ કમલા નામ શ્રી લક્ષ્મીજીના પણ આપ પતિ હોવાથી તેમને પણ વલ્લભ નામ પ્રીય છે તેથી જેઓ કમલા વલ્લભ કહેવાય છે. તેમજ શ્રીરાધાજીના આપ પતિ હોવાથી તેમને પણ વલ્લભ નામ પ્રીય છે તેથી જેઓ રાધાવલ્લભ કહેવાય છે તો એવી રીતે (તુળશી વલ્લભ કમલા અને રાધા વલ્લભ) એવા જેમના નામ છે ...
ગુણગાન કર તે પછી એ કીર્તનન
વર્ણન કરે છે કે:—

(જાકે તેજ પ્રતાપ રૂપ બલ નહીં ઉપમા કો આનો) વળી એ વ્રજભક્ત કહે છે કે એમના બરાબર તેજ કોઇનું નથી. સૌથી અધિક તેજ વાળા તેમજ પ્રતાપ રૂપ અને બળ પણ એમના સૌ કરતાં અધિક છે તેથી કહ્યું છે જે (તેજ પ્રતાપ રૂપ અને બળ) એ ચાર વાના એમનામાં સૌ કરતાં અધિક છે તેથી એ બાબતમાં એમની ઉપમા આપી શકાય તેવો કોઈ નથી તે પછી બીજા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે—

(પ્રતિદિન તરુણ લાવણ્ય સાગરસે લજજી મૃહત શશી ભાનો (૨) અર્થ—વળી એ વ્રજભક્ત કહે છે કે સૌથી અધિક તેજવાળા જે સૂર્ય અને ચંદ્ર છે તેઓ પણ આપના લાવણ્યામૃત જોઇ લજ્જાયુક્ત બની જાય છે જે એ પ્રભુજીના તેજ આગળ અમારો તેજ તે કીયા હિસાબમાં એમ લજ્જાયુક્ત બની લાવણ્યામૃત અગાધ સાગરવત્ છે તેમાં ડૂબી જાય છે.

તે પછી એ કીર્તનના ત્રીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે:—(ગોપીનાથ સુયશ રસલંપટ મધુપ કરત ગુણ ગાનો) અર્થ—ભ્રમરાઓ છે તે પુષ્પાદિકમાં સમાયલા મકરંદના ભોગી છે તેથી તેમાં લુબ્ધ થઈ તેના માથે ગુંજારવ કરે છે તેથી તે રસના લંપટ તેઓ કહેવાય છે છતાં તે રસ લૌકિક છે તેમ તેના ભોગી ભ્રમર પણ લૌકિક છે પણ અત્રે વર્ણવેલ મકરંદ તો અતિશય મહાન અલૌકિક છે તે કીયો તો કહે છે કે–(ગોપીનાથ સુયશ) અર્થ—ગોપીઓના નાથ એવા પ્રભુજીના સુંદરયશ રૂપી જે મકરંદ છે ટલ્યો તો લૌકિક રસ છે તો તે અલૌકિક રસના ભોગી ભ્રમરા પાણીનો ઘડો ભરી... લૌકિક ભ્રમરાઓથી તે રસ ન ભોગવી શકાય તેને ઘર પુગતાં સુધી વે... અલૌકિક છે તે કીયા તો કહે છે તે ભાર રૂપ ઘડાને ફોડી નાંખે... તેથી તેઓ ...કિક રસના

ભોગી છે આ કારણથી ભક્તજનો ભક્તિરસ-ભ્રમર કહેવાય છે તો તેવા ભક્તજનો મળીને પ્રભુજીના સુંદર યશનું ગાન કરે છે કારણ કે તેઓ તે રસના લંપટ છે તેથી તે રસમાં લુબ્ધ થઈ સૌ સાથે મળી પ્રભુજીના ગુણાનુવાદનું ગાન કરે છે. તે પછી ત્રીજા ચરણના ઉતરાર્ધથી કૃષ્ણદાસજી એ કીર્તનની સમાપ્તિ કરતાં કહે છે કે:—

(તાકી ઓટ રટત કૃષ્ણદાસ સખી ચાતક અંબુદ માનો (૩) અર્થ—ઉપર એજ ચરણના પૂર્વાર્ધમાં વર્ણન કર્યું જે ભક્તજનો એકત્રિત થઈ પ્રભુજીના સુંદર યશનું ગાન કરે છે તો આ કીર્તનના કરતા અષ્ટ સખામાં કૃષ્ણદાસજી છે તેઓ કહે છે કે એ ભક્તોની આગળ રટણ કરવાની મારી યોગ્યતા નથી તેથી તેની ઓટમાં કેતાં તેઓની પાછળ રહી એ પ્રભુજીની હું પણ રટના કરું છું. હવે રટના કેવી રીતે કરે છે તે લૌકિક દ્રષ્ટાંત આપી સમજાવ્યા છે કે (ચાતક અંબુદ માનો) એટલે ચાતક પક્ષી છે તે અનન્ય વૃતથી ઘનનીજ રટના કર્યા કરે છે તે વિષે સૂરપચીસીમાં સૂરદાસજીયે કહેલ છે કે (સુન પરિમિત પિય પ્રેમકીરે ચાતક ચિત વેવાર ઘન આસા સબ દુઃખ સહેરે અનત ન જાચે દ્વાર) અર્થ—પ્રભુજીમાં પ્રેમ કેવો જોઇયે તેનું વર્ણન કરે છે કે ચાતકના ચિતનો વેવાર ઘન પ્રતિ કેવો છે કે ઘન તો વર્ષાકાળ આવે ત્યારે વરસે પણ ત્યાં સુધી ચાતક અતિ દુઃખી રહે છે. કારણ કે ઘન વર્ષ્યા વિના તેની આશા પૂરી નથી થતી છતાં તે સર્વ પ્રકારના દુઃખો સહન કરી લીયે છે પણ ઘનને મૂકી બીજાના દરવાજે જાચના પણ નથી કરતો અને બારે માસ નિરંતર અનન્યતાથી ઘનની રટના કરે છે તો ઘનના વિષે ચાતકની લુબ્ધતા કેટલી બધી છે તેવા પ્રકારની સર્વોં... રૂપી (ભક્તજનો મળી પ્રભુજીના સુંદર ... તેની પાછળ રહી) હું પણ તેમની રટના વર્ણવે છે.

હિલગનું કીર્તન રાગ ધન્યાશ્રી.

જા દિનતે આંગન ખેલત દેખ્યો શ્રી યશોદાકો પૂતરી ॥
તબતે ગૃહસૂં નાતો તૂટયો જેસેં કાચો સૂતરી (૧
અતિ વિશાલ વારિજ લોચન પર રાજત કાજર રેખરી ॥
રચ્છાદે મકરંદ લેત માનો અલિ ગોલકકે વેષરી (૨
રાજત દ્વે દ્વે દૂધકી દતિયાં જગમગ જગમગ હોતરી ॥
માનો મહાતમ મંદિરમેં રૂપ રત્નકી જ્યોતિરી (૩
શ્રવણ ઉત્કંઠા રહિત સદાઈ જબ બોલે તુતરાયરી ॥
માનો કુમુદિની આશા પૂજી પૂર્ણ ચંદ્રહીં પાયરી (૪
પરમાનંદ દેખ સુંદર તન આનંદ ઉર ન સમાયરી ॥
ચલે પ્રવાહ નયન મારગ હોય કાપેં રોકયો જાયરી (૫

(જા દિનતે આંગન ખેલત દેખ્યો શ્રી યશોદાકો પૂતરી તબતે ગૃહસું નાતો તૂટયો જેસેં કાચો સૂતરી (૧) આ પ્રથમ ચરણ[illegible] એક વ્રજભક્ત બીજા વ્રજભક્ત પ્રતિ કહે છે કે હે સખી એક દિવ[illegible] નંદાલયનાં આંગણામાં હું ગઇ હતી ત્યાં ખેલતા શ્રીયશોદોત્સંગ લાલિત[illegible] મેં દીઠા એટલે એ પ્રભુજીની મને અલૌકિક ઝાંખી થઇ તો અલૌકિ[illegible] દર્શનથી અલૌકિક લાભ થવો જોઇયે તે પણ થયો. શું લાભ થ[illegible] તે વર્ણવે છે કે ત્યારથી ગૃહાદિક વિષેનું જે સંબંધ હતું તે તૂ[illegible] અગ્રયું તો ગૃહાસક્તિ છે તે ભગવદ્ સંબંધમાં પ્રતિબંધ કરતા છે [illegible] એવી નિવૃત થઈ ગઈ. અશેષ વિલંબ ન થયો તે[illegible] ટળ્યો તો [illegible]લૌકિક રસ છે તે છે કે જેમ કાચા સૂતરને તુટતાં વાર [illegible] પાણીનો ઘડો ભરી[illegible] [illegible] સાથ પ્રતિબંધ કરતા ગૃહાસ[illegible] તેને ઘર પુગતાં સુધી વે[illegible] અલૌકિક લાભ પણ થયો. હવે અત્રે કા[illegible] તે ભાર રૂપ ઘડાને ફોડી નાંખ[illegible]થી [illegible]

સૂતરનું દ્રષ્ટાંત આપી તૂટવાનો જે પ્રસંગ કહ્યો છે તેમાં પણ ઘણો ગૌરવ સમાયલો છે. ગ્રહાસક્તિ પ્રતિબંધ કરતા તો હતીજ પણ તે તૂટયાનું પ્રસંગ અત્રે કહેલ છે તેનો ભાવ એવો છે કે પ્રતિબંધ કરતા વસ્તુ તૂટી જાય તો પછી તૂટેલી વસ્તુ ફરી ન સંધાય ન કોઈ કાળે પ્રતિબંધ કરી શકે તેવા પ્રકારનો જડમૂળથી નાસ ગૃહાસક્તિનું થઇ ગયું વળી કાચો સૂતર જેમ તુચ્છ છે તેનાથી કોઇ કાર્ય ન બની શકે તેમ ગૃહાસક્તિ પણ ભગવદ્ સંબંધમાં અતિશય તુચ્છ છે. આ કારણોથી કાચા સૂતરનું દ્રષ્ટાંત અત્રે આપેલ છે તે પછી બીજા ચરણથી વર્ણવે છે કે (અતિ વિશાલ વારિજ લોચન પર રાજત કાજર રેખરી ॥ રચ્છાં દે મકરંદ લેત માનો અલિ ગોલકકે વેષરી (૨) અર્થ—પ્રભુજીના દર્શન કેવાં થયાં તેનું કાંઇક વર્ણન એ વ્રજભક્ત કરે છે કે તેમાં પ્રથમ તો નેત્ર કમલનું વર્ણન કરે છે કે પ્રભુજીના નેત્ર અતિશય વિશાલતા સંયુક્ત હતાં તેને અત્રે વારિજ નામ કમલની ઉપમાં આપી છે કારણ કે કમલમાં સુકોમલતા અતિ હોય છે તેનાથી પણ અધિક સુકોમળપણું આપના પ્રત્યેક શ્રી અંગમાં છે તે કારણથી આપના સર્વાંગને કમલની ઉપમાં અપાય છે તેમાંથી અત્રે નેત્ર કમલનું વર્ણન કર્યું જે વિશાલતા સંયુક્ત હતા. વળી તે નેત્રો માથે કાજરની રેખા બિરાજી શોભા આપી રહી હતી એ શોભાને વળી દ્રષ્ટાંત આપીને વર્ણવી છે કે:–(રચ્છાદે. ચરણના ઉત્તર- અલિ ગોલકકે વેષરી) હવે ઉપરમાં નેત્રોને [illegible] આપી છે તો જ્યાં કમલ હોય ત્યાં ભમર [illegible] ભ્રમર શ્યામ હોય તેવી રીતે એ નેત્રોમ[illegible] શ્યામ હોવાથી તેને અત્રે અલૌકિ[illegible] ભમરો કમલ માથે બેસી તેન[illegible] પાન પણ કરે છે તેમ [illegible]

કમલનું રક્ષણ પણ કરી રહ્યો છે અને તેમાં સમાયલા અલૌકિક મકરંદનું પાન પણ કરી રહ્યો છે વળી કાજરને બીજી પણ ઉપમા આપી છે તે એ જે (ગોલકકે વેષરી) નેત્રોના જે ગોલક છે કે જેમાં નેત્રો બિરાજે છે તે નેત્રોના ગોલક કહેવાય તેનો વેષ કેતાં શ્રૃંગાર એટલે અંજન આંજવામાં આવે ત્યારે બન્ને બાજુ તેની પુછબાહાર સુધી ખેંચવામાં આવે છે તે દ્વારા નેત્રોના ગોલક પણ શોભી નીકળે છે તે કારણથી અંજનને અત્રે ગોલકના શ્રૃંગારરૂપ વર્ણવ્યા છે તે પછી એ કીર્તનના ત્રીજા ચરણથી વર્ણન કરે છે કે

(રાજત દ્વૈ દ્વૈ દૂધકી દતિયાં જગમગ જગમગ હોતરી ॥ માનો મહાતમ મંદિરમેં રૂપ રતનકી જ્યોતિરી (૩) વળી પ્રભુજીના કેવાં દર્શન થયાં તે એ વ્રજભક્ત વર્ણવે છે કે આપના મુખારવિંદમાં નાની નાની બે દૂધની દંતુલીઓ ઉગી છે તે મુખની ભીતર જગમગ જગમગ પ્રકાશી રહી છે તે શોભાનું વર્ણન, દ્રષ્ટાંત દ્વારા વર્ણવે છે કે (માનો મહાતમ મંદિરમેં રૂપ રતનકી જ્યોતિરી) હવે અત્રે એ દૂધની દંતુલીને તો રત્નની પણ જ્યોતિની ઉપમા આપી છે કારણ કે લૌકિકમાં રત્નનો પ્રકાસ સૌ કરતાં અધિક હોય પણ આપના શ્રીમુખમાં બીરાજેલી બે દંતુલીની શોભા એનાથી પણ અધિક હતી તે વર્ણવ્યું છે કે ર-રૂપની જ્યોતિની ઉપમા અત્રે આપી છે અને એવું તો ગૃહાસક્તિ છે ત[illegible]ગમગી રહ્યો છે. હવે રત્નરૂપ પદાર્થોનો [illegible]નાંથી એવો નિરૂપ હોય તો તેમાં વધારે થાય. અંધારા ટળ્યો તો [illegible]લૌકિક રસ છે તેમાં ન થાય તેથી પ્રકાશની અતિશય પાણીનો ઘડો ભરે[illegible] [illegible]કિકમુખને (મહાતમ) મંદિરની ઉપમા આપી તેને ઘર પુગતાં સુધી વે[illegible] અલૌકિક ત્યારે તેની ભીતરમાં ઘોર તે ભાર રૂપ ઘડાને ફોડી નાખ[illegible] [illegible]થી [illegible] અતિશય પ્રકાશનો ઉત્કર્ષ

દેખાડવા મુખ ભીતરના ભાગને (મહાતમ મંદિર) એટલે ઘોર અંધારાના ઘરમાં જેમ રત્ન પ્રકાશે તેમ એ બે દંતુલીઓ પ્રકાશી રહી છે અને તેનું તેજ એકદમ જગમગ જગમગ થઈ રહ્યું છે. તે પછી ચોથા ચરણમાં વર્ણવે છે કે

(શ્રવણ ઉત્કંઠા રહિત સદાહીં જબ બોલે તુતરાયરી ॥ માનો કુમુદિની આસા પૂજી પૂર્ણચંદ હીં પાયરી (૪) વળી એ વ્રજભક્ત ચોથા ચરણથી વર્ણવે છે કે શ્રવણેંદ્રિય કેતાં કાનનું કાર્ય શું છે કે સાંભળવું, સાંભળવાનું કાર્ય શ્રવણેન્દ્રિય કરે છે તો એ વ્રજભક્ત કહે છે કે હું નંદાલયમાં ગઇ હતી ત્યાં આંગણામાં ખેલતા પ્રભુજીને મેં દીઠા ત્યારે પ્રભુજી બાલક હતા તેથી તોતરી વાણી બોલતા હતા. તે મારા શ્રવણદ્વારા મેં સાંભળી ત્યારે તે વાણી મને એવી તો મધુરી લાગી તેનો ઉત્કર્ષ બતાવવા કહે છે કે મારા કાનોને શ્રવણના સાર રૂપ પ્રભુજીની તોતરી વાણી પ્રાપ્ત થતાં અન્ય સર્વ પ્રકારના શ્રવણની ઉત્કંઠાથી સદાને માટે કાન રહિત બની ગયા. હવે એ ઉપમા અતિશય ઉત્તમોત્તમ આપી વળી તેને દ્રષ્ટાંતદ્વારા વિશેષ દ્દઢ કરે છે કે (માનો કુમુદિની આશા પૂજી પુર્ણચંદહીં પાયે રી) અર્થ સૂર્યવિકાસી હોય તે કમળ કહેવાય અને ચંદ્રવિકાસી હોય તે કુમુદિની કહેવાય. તો કુમુદિની કોઇપણ ચંદ્ર ઉદય થાય ત્યારે ખીલે એ તેની આશા [illegible] પૂર્ણ થાય છે પણ કુમુદિનીને જો શરદનો પૂ[illegible] ચરણના ઉત્તર- તો તેની આશા કેટલી બધી પૂર્ણ થા[illegible] પૂર્ણ ચંદરૂપ પ્રભુજીની તોતરી વ[illegible] [illegible]નિમિષ ન [illegible] અતિશય થઇ તે એ જે સ[illegible]મારી હાંસી રહિત બની ગયા તે પછી (૨) [illegible]

પરમાનંદ દે[illegible]

નયન મ[illegible]

દાસજી એ ભક્તનું કહેવું કહી સંભળાવે છે એ ભક્ત કહે છે કે પ્રભુજીનું સુન્દર શ્રીઅંગ જોઇને મને કાંઇ આનંદ ઉત્પન્ન થયો તેનું વર્ણન ન થઇ શકે તેવો આનંદ હૃદયમાં ઉત્પન્ન થયો તે એટલો બધો કે હૃદયમાં ભીતર ન સમાઈ શક્યો. ઉમગીને બહાર નીકળ્યો. કેવી રીતે કે જેમ નદી ઉમગે એટલે નદીમાં પૂર આવે ત્યારે તેનું જલ વહીને ચારે તરફ ફેલાઇ જાય છે તેવી રીતે પ્રભુજીના સુંદર શ્રીઅંગના દર્શનનો આનંદ ઉમગીને ભીતર ન સમાતાં બાહેર નીકળેલ છે. તે કીયે રસ્તે કે નેત્રામાંથી પ્રવાહ થઇને નીકળ્યો એટલે એ આનંદ પ્રાપ્ત થતાં હર્ષનાં આંસુ આવ્યા. હવે નદીના જળનો પ્રવાહ નિરંતર સાગર તરફ વહે છે મુદ્દલ અટકતો નથી તેમાં પણ પૂર આવેલી હતાં ઉમગેલી નદીનો પ્રવાહ તો વળી જોસભેર વહે છે. તે કોઇથી રોકી શકાતો નથી તેમ અલાકિક આનંદરૂપ અલૌકિક પ્રેમનો પ્રવાહ અલૌકિક સાગર એવા પ્રભુ તરફ વહી ચાલ્યો છે નયન મારગ થઇને, તેને રોકવાને કોણ સમર્થ ? તેથી અત્રે કહેલ છે કે કોનાથી રોકયો જાય તેમ છે? કોઇનાથી ન રોકયો જાય.

તે વહુ જ છે કે
અત્યું તો ગૃહાસક્તિ છે ...
... આનન્દથી એવો ... હો.
... તો અલૌકિક રસ છે તેમાં ન ...]
પાણીનો ઘડો ભરે ... અલૌકિક પ્રેમને (મહાત
તેને ઘર પુગતાં સુધી વે... અલૌકિ...
તે ભાર રૂપ ઘડાને ફોડી નાંખે ... થી અતિશ...

ન. ૭૨-૮ ૨૭૨૨

[હીલગનું કીર્તન રાગ જુનાશી]

કરન દે લોગનકાં ઉપહાસ ॥

મન કર્મ વચન નંદનંદનકોં નિમિષ ન છાંડોં પાસ (૧)
સબ કુટુંબકે લોગ ચિકનિયાં મેરે જાનેં ઘાસ ॥
અબતો જીય એસી બની આઇ કયોં માનો લખ ત્રાસ (૨)
અબ કયોં રહો પરે સુન સજની એક ગામકો બાસ ॥
યે બાતેં નીકી જાનત હૈં જન પરમાનંદદાસ (૩)

(કરન દે લોગનકોં ઉપહાસ) શબ્દાર્થ—એક વ્રજભક્ત બીજા વ્રજભક્ત પ્રતિ કહે છે કે સંસારી જનો મારી હાંસી કરે છે તે ભલેને કરે તેની મને દરકાર નથી.

ટીકા—કહેવત છે કે (ભક્ત જગત કી બાતમેં હોત પરસ્પર વેર, વે વાકું મીઠી કહે વે વાકું કહે જેર) અર્થ ભક્ત અને જગતની વાતોમાં પરસ્પર વિરૂદ્ધતા હોય છે. તેથી જગતના લોકો એટલે સંસારી જનોને ભક્તજનો તો ગાંડા જેવા લાગે તેથી લોકો તેની મશ્કરી કરે તે ઉપરથી આ ભક્ત કહે છે કે ભલેને મારી હાંસી કરવા દો, તેની મને દરકાર નથી. તે પછી પ્રથમ ચરણના ઉત્તરાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે

(મન કર્મ વચન નંદનંદનકોં નિમિષ ન ...
એ વ્રજભક્ત કહે છે કે લોકો મારી હાંસી
હું તો નંદનંદનની ... (૨) ...
પ્રસંગ મન ...
સમીપ ...

(સજ્જન સેં મતિ જાનિયો દૂર દેશકો બાસ, નયનનકો અંતર ભયો પ્રાન તુમારે પાસ) વ્યાસ બાવા પરમ મહાનુભાવી ભગવદ્‌ભક્ત છે તો ભક્તજનના સજ્જન ભક્તોજ હોઇ શકે તેથી ભક્તજનો પ્રતિ આ કહેવું વ્યાસ બાવાનું છે કે હે સજ્જનો આપણે જેની સાથે સ્નેહ બાંધ્યો છે એવા પ્રભુજી આપણાથી દૂર હોય તો પણ ચિત્તની વૃત્તિઓ નિરંતર તેઓમાં રહી આવતી હોય તો પ્રભુજીને પાસેજ સમજવા. તે કેમ જે નેત્રને અંતર છે પણ આપણા પ્રાણ તો તેઓની પાસેજ છે. તેથી આપણે પાસેજ કહેવાઇએ. પણ આપણે તદન નિકટમાં હોઇએ પણ આપણું મન પ્રભુજીમાં ન હોય, અન્યત્ર ભટકતું હોય તો આપણે પાસે હોવા છતાં પણ દૂર કહેવાઇયે. માટે અષ્ટ પ્રહર પ્રભુજીનું સ્મરણ રહ્યું આવે, વિસ્મરણ મુદ્દલ ન થાય તે સમીપ સાચી કહેવાય તો આ વ્રજભક્ત પણ કહે છે કે તેવા પ્રકારની સમીપ એક નિમિષ માત્ર પણ હું ન છોડું. એટલે આંખની પાંપણ ખુલે અને મીંચાય તેટલો વખત પણ ન છોડું. કારણ કે આવા પ્રકારની સમીપ સર્વોત્કૃષ્ટ પદાર્થ છે, અપ્રાપ્ય વસ્તુ છે. જેના ભાગ્ય હોય તેને ભગવત્કૃપાથીજ માત્ર એ વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. વિનાકૃપા એ ફળ દશા પ્રાપ્ત ન થાય તો આવા પ્રકારની પ્રભુની સમીપ એને પ્રાપ્ત થઇ છે તે એક નિમિષ માત્ર પણ ન છોડું એવું તો [illegible] કહ્યું છે તે પણ કેવી રીતે કે મન વચન કર્મથી. [illegible] અનન્યતાથી એકાંત પ્રભુજીમાંજ નિરંતર રહો એમનાથી વેગળું ન ટળ્યો તો [illegible] લૌકિક રસ છે [illegible] વિલાસ પણ એમનાં સંબંધનુંજ નિરંતર પાણીનો ઘડો ભરે [illegible] [illegible] સંબંધનોજ હો. એવી તેને ઘર પુગતાં સુધી [illegible] અલૌકિક [illegible] ખરી સમીપ તે ભાર રૂપ ઘડાને ફોડી નાંખ[illegible] [illegible]થી અતિશય [illegible] કહ્યું [illegible]

ભાગ્યનો પાર નથી પણ દુનિયાંના લોકોને કે સાંસારી જનોને તે નહીં ભાવે. કારણ કે તેઓનું મમત્વ અહંતા મમતાત્મક અસત્ય એવા સંસારમાં હોય છે તેથી તેમને તેજ પ્રીય લાગે છે પણ આ અપ્રાપ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ વસ્તુ તેમને પ્રિય ન લાગે. એ તો કેવળ પ્રભુજીના ભક્તજનને પ્રિય લાગે. તેથી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ભક્તજનો અષ્ટ પ્રહર પ્રભુજીની સમીપમાં રહે તે જોઇ સંસારી જનો અથવા દુનિયાંના લોકો તેની મશ્કરી કરે તેથી એ વ્રજભક્ત કહે છે કે લોકોને ભલેને મારી મશ્કરી કરવા દ્યો. તેની મને દરકાર નથી. કારણ કે જો હું લોક સંકોચને સંભારવા જાઉં તો ઉપર જણાવ્યા પ્રકારની સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રભુની સમીપ જે અપ્રાપ્ય વસ્તુ જે ભગવત્કૃપા વડે પ્રાપ્ત થયેલી છે તે નષ્ટ થઇ જાય તેના રક્ષણને ખાતર લોકોના ઉપહાસની પણ દરકાર ન કરી તે પછી એ કીર્તનના બીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે [સબ કુટુંબકે લોગ ચિકનિયાં મેરે જાને ઘાસ] અર્થ—એ વ્રજભક્ત કહે છે કે મારા દેહ સંબંધીઓ જે કુટુંબના લોકો છે તે કેવા છે કે

(ચિકનિયાં) એટલે ચીકણાં છે તે કેમ જે ચીકણો પદાર્થ હોય તે સૌમાં ચોંટી જાય તેમજ મારા કુટુંબના લોકો સરવે સંસારાસક્ત હોવાથી અહંતા મમતાત્મક સંસારમાં ચોંટેલા નિરંત રહે છે તેથી તેઓ સર્વેને અત્ર ચીકણાં કહ્યા છે. વળી એ વ્રજભક્ત [illegible]
તેઓ સંસારને વિષે ભલે ચીકણાં હો પણ મારે [illegible]
જાણે તો તેઓ તૃણવત્ એટલે ઘાસ જેવા [illegible]
ણના ઉત્તરાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે (
કયોં [illegible] (૨) [illegible]
[illegible]

આપે છે પણ હવે તો મનમાં એવી ધારણા થાય છે જે લોકોના એ લાખો પ્રકારના ત્રાસને હું કેમ માનું ? કે શા માટે ગણકારું ? કારણ કે એની જો દરકાર કરવા જાઉં તો પ્રભુની સમીપ એવી અપ્રાપ્ય વસ્તુ મારા મોહોટા ભાગ્યવસાત્ ભગવદ્કૃપાયે કરીને મળી છે તે નષ્ટ થઇ જાય માટે તેના રક્ષણના ખાતર લોકોના લાખો પ્રકારના ત્રાસને પણ હું શા માટે ગણકારું. તે પછી એ કીતનના ત્રીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે

(અબ કયોં રહો પરે સુન સજની એક ગામકો બાસ) અર્થ— એ વ્રજભકત પોતે પરમ ભગવદ્ભાવવાળા છે તો એના જેવી ભગવદ્ભાવવાળી હોય તેજ એની સજની કહેવાય તો તેવા ભાવવાળા બીજા વ્રજભકત પ્રતિ કહે છે કે હે સજની તું સાંભળ કે પ્રભુની નિરંતરની સમીપ મને ભાગ્ય વસાત પ્રાપ્ત થઇ તેમ વળી પ્રભુજીનો અને મારો એકજ ગામનો વાસ છે તો હવે પ્રભુજીથી છૂટા રહેવાપણું મારાથી કેમ બની શકે? છૂટું નજ રહી શકાય.

તે પછી ત્રીજા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી પરમાનંદદાસજી એ કીર્ત-[illegible]ી સમાપ્તિ કરતાં કહે છે કે (યે બાતેં નીકી જાનત હેં જન [illegible]માનંદદાસ (૩) આ કીર્તનની સમાપ્તિ કરતાં પરમાનંદદાસજી કહે છે કે પ્રભુજીની નિરંતર સમીપ રહી આવે નિમિષ માત્ર પણ ન છૂટે, એ સર્વોપર ફળદશા છે એ વાતોને કેવળ પ્રભુજીના નિજજન જાણે છે પણ દુનિયાંના લોકોથી અથવા અહંતા મમતાત્મક અસત [illegible]ત લોકોથી એ વાત ન જાણી જાય કારણ કે એ [illegible] તો [illegible] સાધનસાધ્ય નથી પણ ભગવદ્કૃપા સાધ્ય છે [illegible] થાય કે જે કેવળ પ્રભુજીના થઇને રહે તેને [illegible] લૌકિક રસ છે [illegible] અને તેવા નિજજનજ પ્રભુજીની પાણીનો ઘડો ભર[illegible] તેઓના માથે [illegible] કરે અને તેને ઘર પુગતાં સુધી [illegible] [illegible]થી તે ભાર રૂપ ઘડાને ફોડી નાંખ[illegible]થી અતિ[illegible]

હેલગનું કીર્તન રાગ [illegible]

મેરો મન ગોવિંદ સોં માન્યો તાતેં ઓર ન જીય ભાવે ।।
જાગત સોવત યહ ઉત્કંઠા કોઇ વ્રજનાથ મિલાવે (૧)
બાઢી પ્રીતી આની ઉર અંતર ચરણ કમલ ચિત દીનો ।।
કૃષ્ણ વિરહ ગોકુલકી ગોપી ઘરહીં સેં વન કીનો (૨)
છાંડ આહાર વિહાર સુખ દેહ ઓર ન ચાહત કાઉ ।।
પરમાનંદ બસત હેં ઘરમેં જેસેં રહત બટાઉ (૩)

(મેરો મન ગોવિંદ સોં માન્યો તાતેં ઓર ન જીય ભાવે)
અર્થ—એક વ્રજભકત કહે છે કે મારૂં મન ગોવિંદ એવા પ્રભુ સાથે માન્યું છે તેથી હવે એ પ્રભુ વિના બીજું કશું ભાવતું નથી અથવા કાંઇ પણ સુહાતું નથી. પ્રભુજીમાં મન જોડવું તો આવા પ્રકારથી જોડવું. આપણા પ્રભુજી જે પરાત્પર પુરૂષોતમ છે તેઓમાં જેમનું મન અનન્યતાથી લાગે છે તેનો પછી બીજામાં મન ન જાવું જોઇયે જ્યાં સૂધી પ્રભુ વિનાનું બીજું કાંઇ પણ ભાવે છે ત્યાં સૂધી આપણું મન સંપૂર્ણપણે પ્રભુજીમાં લાગેલું નથી પણ જ્યારે સંપુર્ણપણે લાગશે ત્યારે પ્રભુ વિના કંઇ પણ નહીં ભાવે તો આ વ્રજભક્તનું મન એવા ઉત્તમ પ્રકારથી પ્રભુજીમાં લાગેલું છે. વળી પ્રભુજી" તો અનંત છે તેમાનો બીજો કોઇ નામ અત્રે ન [illegible] નામ કેમ-કહ્યા છે એવી શંકા થાય તો તે[illegible] કે શ્રી ગિરીરાજ ધારણ લીલામાં ઇંદ્રે [illegible] ફરી [illegible] [illegible]વ્યા એ [illegible] હતું [illegible]

પણ આ વ્રજભક્ત કહે છે કે તેવા પ્રકારથી હું કાંઇ રસ્તામાં નથી. મારા પોતાના ઘરમાં હોવા છતાં પ્રભુ વિયોગને લીધે વ[illegible]ની માફક અધર રહી આવું છું.

[સંપુર્ણ.]

હિલગનું પદ રાગ ધન્યાશ્રી.

લગન ઇન નયનનકી બાંકી ॥ દેખહીં દુઃખ [illegible]
દેખેહીં દુઃખ પીર હોત દુહુંધાંકી (૧)
ટારી ન ટરત જાય બિન દેખે જીહીં રૂખત હૈ સાંકી
રસિક રાય પ્રીતમ મન અટકયો કહું લગત નહીં ટાંકી (૨)

(લગન ઇન નયનનકી બાંકી) અર્થ લગ્ની [illegible] દ્વારા થાય છે તે ઉપરથી એક વ્રજભક્ત બીજા વ્રજભક્ત પ્રતિ કહે છે કે હે સખી એ નેત્રોની જે લગ્ની થાય છે તે વાંકી હોય છે એ નેત્રોની સાથે જ્યારે નેત્રો મળે ત્યારે લગ્ની લાગી જાય છે તે વિષે એક કીર્તનમાં કહેલ છે કે (મિલવો નયનનહીંકો નીકો) [illegible] ભક્તના નેત્રો પણ પ્રભુના નેત્રો સાથે મળતાં એમને પ્રભુજી સંબંધી લગ્ની લાગી તેથી તેને વાંકી કહી છે. વળી એ લગ્ની જેને લાગે છે તેની કેવી દશા થાય છે તે પ્રથમ ચરણના ઉત્તરાર્ધથી વર્ણવે છે કે મન [illegible] દુઃખ [illegible] દુઃખ પીર હોત દુહુંધાંકી (૧) અર્થ— [illegible] અવસ્થામાં [illegible] ની કેવી દશા થાય છે તે વર્ણવે છે કે [illegible] તો [illegible] એવો [illegible] અન્ય સર્વમાંથી ઉઠી જાય છે. [illegible] આનંદમાંથી [illegible] છે. અન્ય વિષયોમાંથી નિવૃત્ત થઇ [illegible] તો અલૌકિક રસ છે [illegible] થતું નથી. સર્વ અટકી [illegible] છે એ પાણીનો ઘડો ભરી [illegible] અથવા [illegible] તેને ઘર પુગતાં સુધી [illegible] અલૌકિક [illegible] તે ભાર રૂપ ઘડાને ફોડી નાંખે [illegible] થી અતિશય [illegible]

ન હોય તો ઉપર વર્ણવ્યા પ્રકારનું દુઃખ થાય [illegible] કહ્યું જે જોયાથી એ દુઃખ થાય છે તેમજ જોયા [illegible] તેમના સંબંધી વિરહનું દુઃખ થાય છે એટલે તેમને જોવાથી અને જોયા વિના રહેવાથી આમ બન્ને પ્રકારથી પીડા થાય છે.

તે પછી બીજા ચરણના પૂર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે (ટારી ન ટરત જાય બિન દેખે જીહીં રૂખતહે સાંકી) વળી એ વ્રજભક્ત કહે છે કે જેની લગ્ની પ્રભુજીમાં લાગી જાય છે તેની દ્રષ્ટિ નિરંતર પ્રભુજીમાંજ લાગી રહે છે. કોઇ પણ પ્રકારથી ટાળી ટળતી નથી કારણ કે નેત્રોયે ભગવદ્ દર્શન કરવાનો હઠ પકડયો છે તે એ હઠ એમનેજ છાજે છે તે પછી એ કીર્તનના ત્રીજા ચરણના ઉતરાર્ધથી શ્રીહરિરાયજી એ કીર્તનની સમાપ્તિ કરતાં આજ્ઞા કરે છે કે (રસિક રાય પ્રીતમ મન અટકયો કહું લગત નહીં ટાંકી (૨) શ્રીહરિરાયજી આજ્ઞા કરે છે કે રસિક જનોના રાજાધિરાજ એવા આપણા સૌના અલૌકિક પ્રાણપતી જે પ્રભુજીમાં જે ભક્તનું મન જઇને અટકી એટલે લાગી જાય છે તે કેવા પ્રકારથી લાગી જાય છે કે એમાંથી કોઇ કાળે પાછું છૂટતુંજ નથી છૂટવાને માટે ભલે અનેક ઉપાયે પણ તે એકે ઉપાય લાગુ પડતો નથી એ (ટાંકી) શબ્દથી સ[illegible]

[સંપુર્ણ.]

હિલગનું કીર્તન રાગ [illegible]

મનહર લે ગયે નંદકુમાર ॥
[illegible] મન [illegible]
[illegible] વારતાં સજની [illegible]
હોં અપને [illegible]
કાંકર [illegible]

પણ આ વ્રજભક્ત કહે છે નંદકુમાર) અર્થ—એક વ્રજભક્ત બીજા વ્રજભક્ત
મારા પોતાના ઘરમાંનુ નામ શ્રીનંદકુમાર છે એવા પ્રભુજી મારા મનને
હરણ કરી પોતાની સાથે લઇ ગયા. શબ્દાર્થ તો એટલુંજ છે હવે ભાવાર્થ—
મન છે તે એકાદશ ઈંદ્રિયોમાં રાજા છે તેથી કોઇ પણ કાર્યમાં જો
પ્રથમ મન દોરાય તો પછી તેની પાછળ સર્વેન્દ્રિયો દોરાય. મન વિના
કશો વ્યવહાર લૌકિક અલૌકિકમાં ચાલી શકતો નથી. સર્વ અટકી
પડે છે તો આવા પ્રકારનુ જે મારૂ મન હતું તેને શ્રીનંદકુમાર
હરણ કરી પોતાની સાથે લઈ ગયા તો હરાયલી વસ્તુ જ્યાં સુધી
હરાઇ ન હોય ત્યા સુધી તો આપણી પાસે રહી આવે પણ હરાયા
પછીથી નિરંતરને માટે હરણ કરનાર પાસે રહેવી જોઇયે.
હરાયા પછી આપણી પાસે કે આપણા વસમાં તે વસ્તુ નજ
છે હોવી જોઇયે હરણ કરનાર પ્રભુનાજ વસમાં જઇને રહે તેવી અવસ્થા
નિરંતરને માટે મનની થઇ જાય ત્યારે મન હરાયુ કહેવાય તો આ
કે વ્રજભક્ત પણ કહે છે કે તેવા પ્રકારથી મારૂં મન હરાયું છે જે
ભક્તનો ગયા પછી પ્રભુ પાસે ગયું. હવે મન કેવા પ્રકારથી હરાયું તેનુ
લસી લાગી પ્રથમ ચરણના ઉતરાર્ધથી કરે છે કે (વારક દ્રષ્ટિ પરી
તેની કેવી દશા ... દેખન ન પાયો વદન સુચાર (૧) અર્થ—દ્રષ્ટિ બે
મન ... દુઃખ ... નિવારક એટલે કોઇના માથે દ્રષ્ટિ પડી
... અવસ્થામા ... નિવારક દ્રષ્ટિ કહેવાય
અશ્યું તો ... આપે એવી ... અન્ય સદ ... ન થાય તેવી
ભજ ... આનંદ ... રહે છે. અન્ય વિષયોમાથી ... પછી તેમાંથી
ટળ્યો તો લૌકિક રસ છે. ... થતું નથી. સર્વ અટકી ... ચરણારવિંદ
પાણીનો ઘડો ભરેલ ... લૌકિક ... અથવા ... ભક્ત હતા
તેને ઘર પુગતાં સુધી ... અલૌ ...
તે ભાર રૂપ ઘડાને ફોડી નાખ... થી ...

શોભા પારાવાર
નિવૃત થવા ...
શ્રીઅંગ તેમજ આત સુન્દર એવું વદન ...
જોવા ન પામી શકી એમ એ વ્રજભક્ત કહે છે. તે પછી બીજા
ચરણના પુર્વાર્ધથી વર્ણન કરે છે કે (હોં અપને ઘર સુચિસો બેઠી
પોવતહી મોતિનકે હાર) અર્થ—એ વ્રજભક્ત કહે છે કે હું મારા
પોતાના ઘરમાં સુચિસો એટલે પવિત્રતાથી બેસીને મોતીના હાર
પરોવતી હતી એ વખતમાં શું થયું તે બીજા ચરણના ઉત્તરાર્ધથી
વર્ણન કરે છે કે (કાંકર ડાર દ્વાર હોય નિકસ્યો બિસર ગયો તન
કરત શ્રૃંગાર (૨) અર્થ—પવિત્રતાથી બેસી મોતીના હાર પરોવી
રહી હતી તે વખતમાં અચાનક પ્રભુજી ત્યાં પધાર્યા અને મા
માથે કાંકરી નાખી દરવાજામાંથી નીકળી ગયા તે વખતમાં
અંગમાં શ્રૃંગાર ધરાવવા હું તત્પર થઇ હતી પણ કાંકર
પ્રભુજી દરવાજા બાહાર થઇ જઇ પધારી ગયા તેથી
વિષે શ્રૃંગાર ધરાવવું હું ભૂલી ગઇ. તે પછી ત્રીજા
વર્ણન કરે છે કે (કહારી કરોં કયો મિલહે
હોં યશોદા ઘર જાઉં) વળી એ વ્રજભ
કર્યા મુજબ મારા માથે કાંકરી ના
પાછા એ પ્રભુજી મને કેમ
એમ વિચારતાં સજ્યં
પણ

પણ આ વ્રજભક્ત કહે [illegible]કુમાર) અર્થ—એક વ્રજભ[illegible] પી[illegible]
મારા પોતાના ઘરમાંનું નામ શ્રીનંદકુમાર છે એવા પરમાનંદદાસજી
[illegible]હરણ કરી પોતાની [illegible] તો [illegible] પ્રભુજીએ અચાનક
પધારી [illegible] કાંકરી નાખીને ચાલ્યા ગયા તે પ્રકારથી મને
ઠગી લીધી કોણે ઠગી તો કહે છે કે મનને ભાવતો મદનગોપાલ
જેમનું નામ છે તેમણે ઠગી લીધી.

[સંપુર્ણ.]

હિલગનું કીર્તન રાગ રામકલી.

ગાઉં હોં શ્રીગિરિધરકે ગુણ ગાઉં ॥ મેરે તો વ્રત યહ
નિશદિન ઔર ન રૂચિ ઉપજાઉં ૧
[illegible]ગન આઓ લાડિલે નેકહું દરસન પાઉં
[illegible] હિલગકે કારન લાલચ લાગિ રહાઉં ૨
[illegible] ગાઉં હોં શ્રીગિરિધરકે ગુણ ગાઉં) એક વ્રજભક્ત કહે કે
[illegible] વ્રજભ[illegible] ગિરિધરના ગુણાનુવાદનું ગાન કરૂં કારણ કે ગાન
ભક્તોના [illegible] પ્રભુજીના ગુણાનુવાદજ છે કારણ કે પ્રભુજી છે
લક્ષી લાગી [illegible] તેમજ નિર્દોષ પુર્ણગુણ વિગ્રહ છે. બીજામાં
તેની કેવી દશા [illegible] ને હોય તો દોષવાળાના ગુણ શું ગાવાના
મન [illegible] કરવા લાયક પ્રભુજીજ છે અન્ય કોઈ
[illegible] અવસ્થામાં [illegible] તેમાનો બીજો કોઇ નામ અત્રે
[illegible] તો [illegible] એવો [illegible] કહો છો એવી શંકા થાય
[illegible] છે. [illegible] શ્રી
ટળ્યો તો લૌકિક રસ છે [illegible] નથી. સર્વ [illegible]
પાણીનો ઘડો ભરે [illegible] અથવા [illegible] કરે [illegible]ના
તેને ઘર પુગતાં સુધી [illegible] અલૌ[illegible]
તે ભાર રૂપ ઘડાને ફોડી નાંખે [illegible] નથી [illegible]

તેથી
યોજના
વર્ણન કરે છે [illegible] મેરે તો વ્રત [illegible]
(૧) અર્થ—કેટલોકોને વ્રતાદિક કરવા વિષે આસક્તિ
તેઓને હંમેશા એવિ ઉત્કંઠા ર[illegible] આવે છે જે અમુકો વ્રત
પણ આ વ્રજભક્ત કહે છે કે હું નિરંતર ભગવદગુણાનુવાદ ગાયા
કરૂં એજ મારૂં વ્રત છે એના સિવાય બીજાં વ્રત કરવાં તો એક
બાજુ રહ્યાં પણ બીજા કોઈ પણ વ્રતો કરવા સંબંધેની રૂચિ [illegible]
ઉત્પન્ન થવા ન દઉં કારણ કે નિરંતર પ્રભુજીના [illegible]
ગવાય એજ મોટામાં મોટું વ્રત છે એનાથી મોટું [illegible]
તો એ સર્વોત્કૃષ્ટ ફળ રૂપવ્રત જેને પ્રાપ્ત થયું છે તે
વ્રતોની ઇચ્છા શા માટે કરે ? ન જ કરે. [illegible]
આગળ વ્રતાદિક છે તે તુચ્છ છે તેથી આશ્રયના
જને ગાયું છે કે (જપ તપ તીરથ [illegible]
શ્રીવલ્લભ પ્રભુજીકો નામ) અર્થ—એ [illegible]
કે જપાદિક એટલે ફલ પ્રાપ્તિને [illegible]
અને તપ એટલે કાયા કષ્ટ અ[illegible]
આવે છે તે અને
ધર્મ આ[illegible]
એવી